

**Politiikan ja talouden vuorovaikutus**  
**Ryhmätyö**

**Japanin talouden ongelmat**

**Anna Kivilehto**  
**Maija Linna**  
**Katariina Rahikainen**  
**Niklas Kaskeala**  
**Sarah Ruschetti**  
**Anu Lehtonen**

## **Johdanto**

Japanin taloudellinen lama on ollut pitkäkestoinen. Kasvavat valtiontalouden ongelmat nähdään syvinä rakenteellisina ongelmina, jotka vaikuttavat myös koko globaaliin talouteen.

Ryhmätyömme tarkoituksena on tarjota kuusi eri katsantoa Japanin talouden ongelmiin.

Aloitamme Japanin politiikan vaikutuksesta Japanin talouteen. Koska Japanin talous on niin kietoutunut sen politiikkaan voidaan sen myös nähdä myötävaikuttavan Japanin talouden tilaan. Japanin poliittisten instituutioiden luonnetta on usein kuvattu paradoksaaliseksi, joka tarkoittaa sen modernin liberaalidemokraattisten instituutioiden elämistä rinnakkaisesti vanhojen traditioiden kanssa. Tässä yhteydessä on myös hedelmällistä tarkastella Japanin julkisen sektorin tilaa sekä kartoittaa talouden rakenteellisten ongelmien syitä ja laajuutta.

Japanilainen markkinatalous on laaja käsite, joka on läheisesti yhteydessä poliittiseen ja sosiaaliseen systeemiin. Rahamaailma, hallitsee talouselämää Japanissa. Japanissa on hyvin pankkikeskeiset rahoitusmarkkinat, joita julkinen valta on perinteisesti tukenut. Japanilaisen rahoitusjärjestelmän rakennetta ja viimeaikaisia kriisejä on keskeistä tarkastella tässä yhteydessä.

Japanin talouden ongelmat ja niistä seuraavat sosiaaliset paineet ovat olennainen osa aiheitamme. Keskitymme erityisesti perhepolitiikkaan sekä Japanin kasvavaan ongelmaan eli työttömyyteen. Seuraavaksi syvennymme japanilaiseen yrityskulttuuriin sekä sen läpikäymiin muutoksiin sekä viimeiseksi tarkoituksemme on tarkastella Japanin taloutta globaalissa yhteydessä.

## **Sisällysluettelo**

### **1. Poliittika ja talous**

#### **1. 1. Valtiojohtoinen kapitalismi**

#### **1. 2. Rautakolmio**

#### **1. 3. (Talous)politiikan uudistus?**

### **2. Japanin julkinen sektori ja talouden rakenneongelmat**

#### **-Japanin talouspoliitikot juku-valmennuskouluun?**

#### **2. 1. Sydänkohtaus**

#### **2. 2. Poliittikan rakenteesta johtuvat julkisen sektorin ongelmat**

#### **2. 3. Hyvinvointi Japani?**

#### **2. 4. Julkisen sektorin toimet**

#### **2. 5. Paluu viattomuuden aikaan**

### **3. Rahoitusmarkkinoiden kriisit ja ongelmat**

#### **3.1 Taustaa**

#### **3.2 Rahoitusmarkkinoiden rakenne**

##### **3. 2.1 Arvopaperimarkkinat**

##### **3. 2.2 Pankkisektori**

#### **3.3 Uudistusohjelma ”Big Bang” ja Koizumin rakenteellinen muutos**

#### **3.4 Tulevaisuuden näkymiä**

### **4. Kolikon toinen puoli**

#### **-Japanin yhteiskunnan sosiaaliongelmat**

#### **4.1 Perhepolitiikka**

#### **4.2 Työttömyys**

## **5. Japanilainen yrityskulttuuri**

### **5. 1. Yrityskulttuurin taustalla olevat arvot**

### **5. 2. Japanilaisen yrityskulttuurin perinteisiä erityispiirteitä**

#### **5. 2. 1 Japanilainen yritys – kuin suuri perhe**

#### **5. 2. 2 Elinikäinen työllisyys ja työntekijöiden kierrättäminen yrityksen sisällä**

#### **5. 2. 3 Työntekijöiden ylentäminen ja palkkaus**

### **5. 3 Yritysjohdo**

### **5. 4. Uudet trendit Japanin yrityskulttuurissa**

## **6. Japanin talous kansainvälistymisen puristuksessa**

### **6. 1. Vanhoista rakenteista tullut talouden jarru**

### **6. 2. Japanin avautuminen kilpailulle – tie uuteen nousuun?**

### **6. 3. Japanin ja Kaakkois-Aasian taloudellinen avautuminen**

### **6. 4. Japanin talousongelmat heijastuvat muuhun maailmaan**

## **1. Poliitiikka ja talous**

### **1.1 Valtiojohtoinen kapitalismi**

Kansainvälisessä vertailussa on Japanin poliittinen rakenne moderni, rationaalinen ja funktionaalisesti eriytynyt (länsimaiselle järjestelmälle tyypillisiä attribuutteja). Poliitiikan tutkijat ovat luonnehtineet valtion päätöksentekoprossia Aasian moderneimmaksi, vaikkakin sen on säilyttänyt japanilaiselle kulttuurille traditionaalisia piirteitä. Sama koskee Japanin poliittisen koneiston tuotoksia ja implementaatiota sekä administraatiota yleisesti. Yleisesti Japania on pidetty länsimaisesta perspektiivistä Aasian nopeimmin modernisoituneena valtiona (Ward, 1963, s. 572-573).

Japanin poliittisia instituutioita luonnehditaan kuitenkin usein paradoksaaleiksi. Japanin julkinen sektori jää suhteellisen pieneksi kansainvälisessä vertailussa. Toisaalta voidaan myös todeta, että valtion rooli talouspolitiikassa on erittäin suuri, jättäen pienen vapauden markkinavoimien myllerrykselle. Yhdysvaltoihin ja moniin Euroopan maihin verrattuna Japanin valtion talouspolitiikkaa voidaan näin ollen luonnehtia äärimmäisen interventionistiseksi. Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että Japania ei ollenkaan voida luokitella liberaaliksi individualistiseksi markkinataloudeksi (Kts. Lockhart, 2001, s.51).

Nopea silmäys Japanin julkisen sektorin kokoon antaa olettaa, että Japani itseasiassa on hyvin tyypillinen markkinaliberaali valtio, joka Adam Smithin oppien mukaisesti, antaa markkinoiden kantaa suurimman vastuun yhteiskunnallisesti. Konservatiivisen liberaalidemokraattisen puolueen (LDP) pitkäaikainen valta-asema ja puolueen nauttima mahtava talouselämän tuki vahvistaisivat tätä käsitystä. Tarkemmin katsottuna on Japanin valtiolla kuitenkin aktiivisempi rooli, niin talouden kuin yhteiskunnallisen kehityksen ohjauksessa. Rooli on huomattavasti suurempi kuin markkinaliberaalien oppien mukaisesti olisi suotavaa (Lockhart, 2001, s.52). Monen tutkijan mielestä Japani onkin kehittänyt ainutlaatuisen valtiojohtoisen kapitalismin mallin, jolle on ominaista sen erikoislaatuinen suhde valtion ja pääoman välillä. Tätä ainutlaatuista suhdetta on sittemmin paremmin tehty tunnetuksi termillä ”capitalist developmental state theory”(Kts. Saito, 2002, s. 283).

Japanilainen valtiojohtoinen kapitalismi juontaa juurensa Meiji-aikaan. 1870-luvun lopussa Japanin johtava eliitti taisteli läntistä imperialismia vastaan. Japanin oligargit näkivät vastauksen imperialismiin ongelmaan vahvassa taloudessa sekä voimakkaassa sotilasvoimassa. Meiji-eliitti systemaattisesti ammensi oppeja lännestä päätyen lopulta soveltamaan preussilaistyylistä valtiojohtoista kapitalismin mallia. Ominaista tälle mallille on valtion vahva kontrolli ja päätösvalta tuotannossa. Valtio myöskin kohdentaa pääomaa tiukalla finanssisysteemillä. Oikeussysteemi ohjastetaan palvelemaan valtion intressejä ja näin ollen myöskin taloutta pidetään ennen kaikkea valtion ”palvelijana”. Kyse ei siis ole individualistisesta markkinataloudesta, jossa talouden nähdään palvelevan yksilön etuja vaan siitä, että talouden on palveltava valtion etua. Japanissa ei omaksuttu anglo-amerikkalaista laissez faire-politiikkaa, jossa markkinat viime kädessä ratkaisevat mitä tuotetaan. (Colignon&Usui, 2001, s. 865.)

Toisen maailmansodan jälkeinen taloudellinen kehitys, jota on myöskin kutsuttu ”japanilaiseksi ihmeeksi” tapahtui tiukasti valtion kontrollissa. (Hamilton, Gary G & Woolsey Biggart, Nicole, 1988, s. S56-57.) Sodan jälkeen valtion talouspoliittisen ohjelmaan kuului korkea korkokehitys saman aikaisesti kuin valtion suunnalta virtasi halpaa pääomaa tärkeimmille teollisuuden aloille. Jenin kurssi pidettiin matalana, omia markkinoita suojeltiin sekä vientiä tuettiin erilaisilla toimenpiteillä. Japanilaisia yrityksiä suojeltiin ulkomaalaiselta omistukselta keiretsu-systeemin turvin. Keiretsun juuret juontavat Meiji-ajan zaibatsuihin eli rikkaisiin aatelisperheisiin tai ”klikkeihin”. Keiretsu perheet saivat haltuunsa suuria osia Japanin taloudesta (pankkeja, teollisuutta jne.) Keiretsut ovat japanilaiselle kapitalismille olennaisia. Kartelleja ja ryhmittymisiä pidetään täystyöllisyyden takaajana sekä markkinavoimien riskien vastapainona. (Colignon&Usui, 2001, s. 865-866.)

## 1.2 Rautakolmio

Yhtä usein kuin valtiojohtoinen kapitalismi on Japanin talouden rakenteeseen on liitetty käsite ”rautakolmiosta”, joka tarkoittaa politiikan, bisneksen sekä byrokratian monimutkaista yhteistoimintaa. Rautakolmiolla kuvataan siis valtapuolueen (LDP:n), ministeriaalisen byrokratian sekä talouselämän vaikuttajien otetta Japanin taloudesta. Japanin poliittista taloutta tarkasteltaessa erityistä huomiota vaatii myös Japanin byrokratian karakteristinen piirre, joka näyttäytyy erityisesti virallisten institutioiden sekä niiden rinnalla elävien epävirallisten institutionalisoitujen tapojen ja uskomusten yhteensulautumisena (Colignon&Usui, 2001, s. 865-866.). James Cotton luonnehtii Japanin nykyistä järjestelmää modernin ja traditionaalisen fuusioksi. Hänen mukaansa Japani on erinomainen esimerkki siitä, miten kehittynyt teollisuusvaltio voi ylläpitää vanhanaikaisia traditioita modernissa poliittisessa päätöksentekoprosesseissa (Cotton, 1991, s. 311.).

*Amakudari*, joka tarkoittaa ”taivaasta laskeutunutta”, on tärkeä perinne, jonka avulla voimme paremmin ymmärtää japanilaisen byrokratian erikoislaatuisuutta. Colignonin ja Usuin väitteen mukaan amakudari toimii käytäntönä, jota sovelletaan Japanin tärkeisiin instituutioiden sisäisiin yhteistyöverkostoihin. Amakudari toimii myöskin rautakolmion sisäisenä mekanismina, joka edesauttaa ylläpitämään talouselämän ja politiikan läheistä vuorovaikutussuhdetta. Amakudari viittaakin maallisen ja taivaallisen eroon. Historiallisesti valtion virkamiehet olivat Japanin keisarin alamaisia. Valtion virkamiesten (eli jumalallisen keisarin alamaiset) nähtiin olevan osa jumalaista tai taivaallista byrokratiaa. Lyhyesti voisi näitä entisiä keisarillisia virkamiehiä kutsua ”entisiksi taivaan asukkaiksi” (Economist, 1995, s. 38.). Amakudari-käytäntö on myös tänä päivänä hyvin keskeinen osa japanilaista byrokratiaa – se selittää pitkälle byrokratian säätelyn uskomatonta syvyyttä ja laajuutta Japanin politiikan, teollisuuden sekä talouden saralla. Entisten byrokraattien sijoittaminen elinkeinoelämän korkeisiin asemiin tiukentaa ministeriöiden kontrollia elinkeinoelämässä. Nykypäivänä amakudari, sen modernissa muodossa, tarkoittaa käytäntöä, jonka mukaan eläkkeelle jäävät byrokraatit siirtyvät elinkeinoelämän vauraisiin ja korkeisiin asemiin eli juuri samoille portaille, joita entiset byrokraatit ovat tottuneet hallitsemaan. Entisillä byrokraateilla on siis käytössä samat tutut

verkostot ja vaikutuskanavat kuin edellisessä asemassaan valtionhallinnossa. Niinpä ministeriöiden ote elinkeinoelämään pysyy epävirallisen vaikuttamisen kautta eikä niinkään lain puitteissa tapahtuvana elinkeinoelämän säätelynä. Erittäin näkyvää tämä käytäntö on Japanin pankissa, Fair Trade-komissiossa sekä Tokion pörssissä, joissa entiset valtiovarainministeriön byrokraatit ovat olleet enemmistönä. (Economist, 1995, s.38.) Chalmer Johnson on määritellyt amakudari-käytännön vaikuttavan oleellisena osana koko japanilaista byrokraattista päätöksentekoa sekä vaikuttaneen valtiojohtoisen kapitalismin toteutumiseen. Johnsonin mukaan amakudarin merkitys on suuri sillä se ylläpitää yhteistyötä sekä koordinaatiota valtionhallinnon, julkisen- sekä yksityisen sektorin välillä, *nemawashi*-käytännön avulla. *Nemawashi* (valmistelu- tai pohjatyön teko), jonka voi määritellä epäviralliseksi neuvotteluprosessiksi, takaa konsensuksen päätöksenteossa byrokratian, poliittisen eliitin sekä elinkeinoelämän välillä (Kts. Colignon&Usui, 2001, 867-868.). Tätä mallia on myöhemmin täydennetty. Epävirallisten suhteiden verkoston on määritelty perustuvan moneen eri yhteiskunnalliseen tekijään. Esimerkiksi Okimoto on määritellyt legalisen tradition olemattomuuden yhteiskunnallisessa päätöksenteossa perustuvan kuuteen eri osatekijään. Japanille on tyypillistä oikeudellisten säännöksiä korvaaminen konsensuksella poliittisessa päätöksenteossa, konfutselainen näkökulma ihmissuhteisiin, lojaalisuuden ja luottamuksen korostaminen, sosiaalinen homogeenisuus, samoin myös Tokion asema elinkeinoelämän ja poliittisen elämän keskuksena ja sen aiheuttama yhteensulautuminen näiden kahden välillä sekä japanilaisen koulutuksen rooli sosiaalisen- sekä taloudellisen eliitin valikoitumisessa. (Kts. Colignon& Usui, 2001, s. 869.)

### **1.3 (Talous)politiikan uudistus?**

Japanin politiikan ja talouden hyvin voimakasta yhteenkietoutumista kuvaa reformistien jaettu näkemys siitä, että uudistukset Japanin taloudessa edellyttävät uudistuksia sen poliittisessa järjestelmässä. Monen mielestä uudistuksia, joita tarvitaan elvyttämään Japanin taloutta, on mahdotonta toteuttaa Japanin tämän hetkisessä päätöksentekojärjestelmässä. Joidenkin optimistien mukaan hallinnollinen reformi toisi mukanaan koko poliittisen kulttuurin uudelleen muotoutumisen: uudet ja yhtenäiset hallitukset, jotka olisivat suoraan parlamentaarisessa vastuussa kansanedustuslaitokselle.

(Economist; 3/23/2002) Poliitiikan sekä talouden yhteenkietoutumisesta ei voi puhua ilman, että koskettaa todellisuutta, joka syntyy yhden puolueen hegemoniasta poliittisissa päätöksenteko elimissä. Konservatiivinen Liberaalidemokraattinen puolue (LDP) on hallinnut Japania muutamaa poikkeusvuotta lukuun ottamatta toisen maailman sodan jälkeen. Niinpä joidenkin mukaan uudistus LDP:n sisällä tarkoittaa hallinnollista uudistusta kokonaisuudessaan.

Japanin poliittisen talouden erikoislaatuinen luonne ja sen ongelmat tulivat esille 1990-luvun regionaalisessa kriisissä, jolloin koko Aasia kärsi talouden huikeasta romahtamisesta. Talouskriisi toi mukanaan poliittisen järjestelmän reformipaineen. Perustuslakiuudistuksista sekä administraatioreformeista puhuttiin jo ennen talouden huimaa laskua, jonka jälkeen luonnollisesti talouden uudistukset nousivat tärkeimmäksi. 1996 Pääministeri Hashimoto Ryutaro lanseerasi kunnianhimoisen reformiohjelman, joka koski koko administraatiota, verotusta, sosiaaliturvaa, taloutta, rahamarkkinoita sekä koulutusjärjestelmää. (Derichs & Heberer, 2002, s. 157.)

Rautakolmion tiukka ote sekä LDP:n pitkäaikainen valta-asema tukee ajatusta siitä, että Japanin poliittinen reformi on täysin riipuvainen sen administratiivisesta reformista, jolla voidaan hillitä ministeriaalisen byrokratian voimakasta vaikutusta talouselämään. Uudistuksia on suunniteltu esimerkiksi myös puolerahoitukseen (vuonna 2000 puolueet kärsivät useista lahjus- ja korruptioskandaaleista) sekä talouden voimakkaampaan deregulaatioon. 1990-luvun talouskriisi ja sitä seuranneet pienet reformit vain lisäsivät toiveita kokonaisvaltaisesta poliittisesta reformista sekä elinkeinoelämän vaikuttajien ja hallinnon eliitin välisen suhteen uudelleenarvioinnista (Derichs & Heberer, 2002, s. 157.) sekä amakudari-käytännön kontrolloimisesta. Japanin kansalaisten keskuudessa on myös kritisoitu demokratian toimivuutta poliittisissa prosesseissa, korruption yleisyyttä sekä ilmeistä nepotismia elinkeino- ja talouselämässä. Kansalaisten tyytymättömyys poliittisiin päättäjiin näkyy LDP:n hegemonisen aseman hetkellisestä hiipumisesta (1993) sekä äänestysprosentissa. Tosin uusia puolueita on sittemmin pidetty hampaattomina, eikä niitä ole päästetty vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon. LDP onkin vahvistanut asemiaan sitten 90-luvun. Nykyinen pääministeri Koizumi (LDP) onkin kerännyt taakseen huiman kannattajamäärän. Japanilaista puoluejärjestelmää on myös pyritty muuttamaan.

Tarkoituksena olisi, että Japani siirtyisi kaksipuolue-järjestelmään, joka vaatii niin rakenteellisia muutoksia niin poliittisen vallan järjestämiseen sekä korjausta maan poliittisen johdon legitimizeettiin. Eräänä ongelmana on usein pidetty Japanin pääministerin suurta valtaa erityisesti suhteessa parlamenttiin. Useiden politiikan tutkijoiden mukaan yksipuoluesysteemi sekä edellä mainittu amakudari-käytäntö ovat mahdottomia muuttaa. Pessimistien mukaan reformit ennemmin tai myöhemmin muokkautuvat ”japanilaiseen” muotoonsa. Japanilainen versio parlamentaarisesta sekä ministeriaalisesta reformista alkoi vuonna 1999. Sen tarkoituksena oli sitoa poliitikot (ei byrokraatit) tiukemmin parlamentaariseen diskurssiin. Nykyisen systeemin mukaisesti ministerit ovat vastuussa parlamentille. Viimeisiin uudistuksiin kuului monipuolue foorumi (kokka kihon seisaku iinkai) sekä ministeriöiden ja virastojen reduktio (virastojen määrää vähennettiin puolella – nykyinen luku on 12). Poliittisessa retoriikassa uudistuksia on kutsuttu ”Japanin kolmanneksi tieksi” (Japan’s third way). (Derichs & Heberer, 2002, s.158-159.) Monien arvioiden mukaan uudet reformit ovat kuitenkin pieniä edistysaskelia Japanin poliittisessa stagnaatiossa. Vaikka uudistajien toivomuksena on kokonaisvaltainen reformi, voidaan käytännössä enintään odottaa pieniä korjauksia systeemiin, sillä vastassa ovat syvälle juurtuneet sosiaaliset käytännöt, jotka kannattavat useiden tahojen erilaisia etuja. (Economist, 2002, s. 15.)

## **2. Japanin julkinen sektori ja talouden rakenneongelmat -Japanin talouspolitiikat juku-valmennuskouluun?**

### **2. 1. Sydänkohtaus**

3. päivä Huhtikuuta 2000 Japanin pitkäaikainen pääministeri Keizo Obuchi sai vakavan sydänkohtauksen ja joutui välittömästi hoitoon teho-osastolle. Eipä ihme, kuka tahansa meistä joka olisi ollut vastuussa vuodesta 1995 Japanin talouskehityksen linjoista, olisi saanut.

”Japanissa kupli voimakas kuplatalous 80-luvun lopussa. Romahdus tapahtui 90-luvun alussa, osakkeiden ja kiinteistöjen hinnat putosivat.”...”Hallitus panosti julkiseen kulutukseen estääkseen taloutta kaatumasta, ja vuosien 1992-95 hätätoimiin upposi hämmästyttävät 75 triljoonaa jeniä.” (Jantunen 1998, 1-2).

”Japani tunnetaan jättimäisestä pankkikriisistään. Vähemmän tunnettua on, että Japanin valtiovelka nousee tänä vuonna huikaisevaan 150 prosenttiin bruttokansantuotteesta, eikä tälle kehitykselle näy loppua.” (Mönkäre 2003, 1). Japanin valtiovelka on todella huikea, se on kasvanut teollisuusmaiden suurimmaksi, joidenkin laskelmien mukaan se olisi nykyisin jopa mielettömät 174% bruttokansantuotteesta.

Talouden lukujen kaunistuminen 1990-luvulla on saatu aikaan ainoastaan finanssipoliittisin toimenpitein. Talouteen on pumpattu tavattoman suuria lisäbudjetteja, veroja on alennettu, pankeille on annettu tukea ja pienyritykset ovat saaneet lainatakauksia. Mutta aina kun valtion pumpppaama lisäraha on loppunut, on talous kääntynyt jälleen laskuun. Japanin taloutta onkin kutsuttu jo narkomaanitaloudeksi. (Rasche 2000, 5). Korkotasokin on niin alhaalla, käytännössä nolla, ettei sitä voida enää laskea. Mutta mistä johtuu ettei valtion toimet ole auttaneet potilasta?

## **2. 2. Poliitiikan rakenteesta johtuvat julkisen sektorin ongelmat**

Japanin poliitikot ovat pahoissa ongelmissa, eivätkä aivan ilman omaa syytään. Asian voisi kiteyttää kärjistetyksi vuoden 2000 helmikuussa suurimman opposition puheenjohtaja julistukseen ”Japanissa ei ole demokratiaa. Eikä parlamentti toimi.” (Jakobson, Sarvimäki 2001, 383).

Ongelmia aiheuttaa Japanissa parlamentaarinen rakenne, jossa poliittiset virat ovat tietynlaisia palkintovirkoja ja todelliset päätökset tekevät virkamiehet, byrokraatit.

”Japanissa tiedostetaan yleisesti että todellinen valta on Tokion virkamiehillä eli keskushallinnolla, ei niinkään poliitikoilla. Ennen kesällä 1999 hyväksyttyä uudistusta ministeriön virkamiehillä oli tapana vastata ministerin puolesta opposition esittämiin kysymyksiin tai selvittää uusia lakiesityksiä. Ministerin ei katsottu olevan tehtävään tarpeeksi pätevä.” (Jakobson, Sarvimäki 2001, 386-387). Osasyynä tähän on Japanissa vallalla oleva pyrkimys täydelliseen konsensukseen poliittisista päätöksistä. johon virkamiesten ajatellaan pystyvän parhaiten. ”Thurown mukaan vaikeudet (taloudelliset) johtuvat paljolti päätöksenteon kankeudesta. Japanilaisten on vaikea muuttaa suuntaa, koska Japanissa on hankala saada aikaan konsensusta ja kuitenkin he haluavat tehdä päätökset konsensuksella...virkamiehet luovat politiikan suuntaviivat ja hallituksen ainoaksi tehtäväksi jää etsiä konsensusta parlamentissa, jotta virkamiesten tekemät päätökset hyväksyttäisiin.” (Jantunen 1998, 3).

Myös politiikassa laajalle levinnyt korruptio on yksi suurista ongelmista. ”Epärehellisyyden symboli on japanilainen poliitikko”, toteaa eräs räväkkä rivikansalainen. Noin 40 prosenttia parlamentaarikoiden budjetista väitetään tulevan korporaatioilta. (Jakobson, Sarvimäki 2001, 386).

Yksi syy epäonnistuneisiin taloustoimiin katsotaankin olevan se, että talouteen ”pumpatut” varat ovat pitkälle ohjautuneet tietyille rakennusfirmoille, jotka ovat hallituspuolueen tukijoita. Siltoja on rakennettu syrjäseuduille, joissa eivät edes autot kulje, mutta puolueen äänestäjät kylläkin. Tällainen rakennustoiminta ja rahojen käyttö ei ole aikaan saanut mitään pysyviä taloudellisia muutoksia, paitsi tietenkin lisääntyneen valtionvelan muodossa. Se on myös johtanut verotulojen putoamiseen vuodesta 1992 vuoteen 1999 mennessä 24.6%. (Rasche 2000, 4).

Kulttuurisilla syillä on myös vaikutusta Japanilaiseen talouspolitiikkaan. ”Raja laittomien tekojen ja hyväksytyn kohteliaisuuden välillä on Japanissa hämälampi kuin esim. Suomessa, koska lahjojen antaminen kaikissa mahdollisissa tilanteissa on keskeinen osa japanilaisten kanssakäymistä...Vaikka korruptionratsioissa nolatut ministerit eroavat hallituksesta, ani harva luopuu politiikasta tai kansanedustajan paikastaan. Häväistyt poliitikot äänestetään useimmiten toistamiseen virkoihinsa. Nämä uudestaan valitut parlamentaarikot turvautuvat vuorostaan shintolaisiin metaforiin ja väittävät uudelleenvalinnan merkitsevän puhdistautumisen päättymistä.” (Jakobson, Sarvimäki 2001, 386).

Vaikka valtaeliitti 1990-luvulla hyväksyi joukon avoimuuteen ja korruption kitkemiseen tähtääviä uudistuksia, perinteinen suhtautuminen byrokraatteihin ei ole muuttunut. ”Byrokraatti tietää parhaiten”. Äänestysprosentti on alhainen, noin 60 %, koska kansa ajattelee ”Shiyo ga nai” – ei mahda mitään. (Jakobson, Sarvimäki 2001, 390).

Japanin politiikka on dramatiikka täynnä. ”Korruptio onkin paljastunut varsin laajaksi. Tammikuussa valtiovarainministeri Hiroshi Mitsuzuka joutui eroamaan, kun hänen kaksi ministeriönsä virkamiestä pidätettiin. Eron jälkeen kaksi muuta virkamiestä sai syytteen lahjonnasta, ja ministeriön pankkiviraston virkamies hirtti itsensä. Helmikuun lopulla parlamentinjäsen Shokei Arai teki itsemurhan ennen pidätystään, ja kansainvälisten asioiden varaministerin Eisuke Sakakibaran puuhia on myös epäilty.” (Jantunen 1998, 3).

Myös esim. hallituksen antamiin tilastotietoihin on vaikea uskoa. ”Japanin virallisiin talouslukuihin on The Economist-talouslehden mukaan syytä suhteutua epäilevästi. Kyse ei kuitenkaan ole harhautuksesta, vaan huonosta tilastoinnista.”

”Investoijien on toki kannettava oma riskinsä, mutta esimerkiksi suoranainen tietojen pimittäminen on estettävä. Japanin rahoitusmarkkinoille on saatava kunnollinen lainsäädäntö ja vahtikoirat.” (Jantunen 2000, 2-4).

## 2. 3. Hyvinvointi Japani?

Vaikka Japanin talouden kasvu on ollut yksi maailman suurimpia ja 80-luvulla ylitti jopa hetkeksi USA:n vastaavan BKT:n per asukas, vaurauden jakaantumista kuvaava gini-indeksi osoittaa, että harvassa maassa epätasa-arvo on lisääntynyt niin nopeasti niin lyhyessä ajassa kuin Japanissa 1980-luvun alusta lähtien. (Jakobson, Sarvimäki 2001, 326). Silti Japanin sosiaaliturva on noussut kirjoituksen ”Towards a Welfare Ecomic Society, Market and Social Solidarity in the 21st Century Japan” mukaan suhteessa BKT:hen vuoteen 1992 mennessä 14,7% verrattuna 70-lukuun jolloin se oli vain n. 5% BKT:stä. Kuitenkin määräävänä piirteenä poliittisessa ajattelussa on ollut että talous ja teollisuus menevät kaikessa edelle. (Kenichi 1993, 3-4).

Saman kirjoituksen mukaan Japanin sen aikainen julkinen sektori ei ole valmis vastaamaan niin monta muutakin teollisuusmaata tulevaisuudessa rasittavaan ongelmaan, väestön ikääntymiseen. (Kenichi 1993, 7).

Asia on osaltaan vaikuttanut myös vähenevän työvoiman ongelmaan koska monet melko korkeallekin koulutetut naiset eivät ole työelämässä vaan sen sijaan hoitavat kotona vanhuksia ja myös lapsia, joille ei myöskään ole tarvittavia (tarpeeksi myöhään auki olevia) päivähoitopaikkoja. (Jakobson, Sarvimäki 2001, 313-319). Vanhanaikainen tasa-arvo ajattelu rasittaa näin rakenteellisesti Japanin mahdollisuuksia vastata uusiin talousongelmiinsa.

Ne naiset, jotka valitsevat työelämän, mikä Japanissa vaatii sekä naisilta että miehiltä suurta ajallista panostusta pitkine työmatkoineen ja ”pakollisine” illanviettoineen, golfiin peluineen yms. (Jakobson, Sarvimäki 2001, 317), valitsevat samalla näin ilmiselvistä syistä jättää tekemättä lapsia.

Japanin toinen väestön rakenteeseen liittyvä ongelma onkin lapsisyntyvyyden raju lasku lähes puoleen 80-luvun alusta. Vajavainen päivähoito ja vanhustenhoito systeemi siis on osaltaan luomassa talouteen ja julkiseen sektoriin tulevaisuudessa vaikuttavia tekijöitä.

Japanin sosiaalimenojen summan suhteessa BKT:hen on ennustettu saavuttavan 27% vuonna 2025, kun suuren sukupolven eläkeiän saavuttaneiden määrä on suurimmillaan.

Vanhusten huolto ja vajavainen päivähoitosysteemi on muodostanut jo pitkään tyhjiön Japanin yhteiskuntarakenteessa. (Kenichi 1993, 9). Eläkeikää kohotetaan vuodesta 2013 lähtien 60 vuodesta 65 vuoteen säästöjen toivossa ja ikääntymispommin lykkäämiseksi. (Rasche 2000, 6).

Vaikka ammattiliitot ovat onnistuneet yksityisten firmojen tasolla saavuttamaan hyviäkin eläke-etuja, voi sitä valtiollisella tasolla pitää epäonnistuneena. (Kenichi 1993, 10).

Vuotta 1961 voi pitää merkittävänä vuotena Japanin sosiaaliturvan suhteen, silloin lait yleisestä ja yhtäläisestä (universal?) oikeudesta terveysvakuutukseen ja eläkkeeseen tulivat voimaan. Työttömyysvakuutus tuli voimaan 1974. Nämä ovat mainittu päätekijöiksi mitä tulee suhteessa Japanilaisten sairauksiin, onnettomuuksiin, työttömyyteen ja eläkkeeseen Japanin hallituksen kotisivuilla kirjoituksessa Overview of Social Security System. Kaikki yllämainitut toimet tapahtuvat sosiaalivakuutuksen puitteissa, joka on pakollinen kaikille kansalaisille ja työnantajille ja jonka hinta on riippuvainen tuloista. (National Institute of Population and Social Security Research 1998, 1-2). Nyt lamakauden jälkeen työnantajat, yritykset ovat jäljessä pakollisissa eläkemaksuissaan noin 80 triljoonaa yeniä eli 770 biljoonaa dollaria. (Rasche 2000, 6).

Suoraan verovaroista ylläpidetään köyhäinavustuksia, vanhusten-, lasten- ja kehitys- tai muiden vammaisten huoltoon liittyviä asioita. Tämä avustus toimitetaan suorina avustuksina. (National Institute of Population and Social Security Research 1998, 2). Japanissa koulutus ja terveydenhuoltomenot ovat suhteellisen pienet. (PP 1997, 2).

Japania voi kutsua Liberalistiseksi hyvinvointivaltioksi, mikä ei ole ihme, sillä Japania on johtanut lähes yhtämittaisesti toisesta maailman sodasta lähtien oikeistolainen Liberaalidemokraattinen puolue (LDP), ainoana poikkeuksena vuodet 1993-96, jolloin sosiaalidemokraatit pääsivät valtaan. SDP:n valtakausi jäi kuitenkin, kuten todettu, melko lyhyeksi omien korruptioskandaaleidensa vuoksi, LDP:n palatessa valtaan taas 1996. (Jakobson, Sarvimäki 2001, 386-387).

Japanissa peruskoulujärjestelmä on ilmainen. ” Japanissa pakollinen peruskoulu on ilmainen mutta jos vanhemmilla on varaa he pistävät jälkikasvunsa mieluiten yksityisiin kouluihin viimeistään lasten siirtyessä yläasteelle, koska niitä pidetään parempina kuin valtion kouluja. Hyvältä yläasteelta pääsee todennäköisemmin hyvään lukioon, josta taas selviää helpommin himoittuihin yläasteisiin.”(Jakobson, Sarvimäki 2001, 322).

”Sekä matematiikan että tieteen suoritustasot olivat korkeimpia Koreassa ja Japanissa eli maissa, joissa julkinen sektori panostaa suhteellisen vähän koulutukseen.” , todetaan kirjoituksessa Suomen julkinen sektori kansainvälisessä vertailussa. Päätelmänä esitetään, että ettei näiden osa-alueiden osaaminen olisi suhteessa julkisen sektorin siihen asettamaan panostukseen. (PP 1997, 1).

Tämä voi toki pitää paikkansa mitä tulee julkisen sektorin osuuteen Japanin koulutukseen, mutta päätelmässä jätetään huomiotta Japanissa laajalle levinnyt juku-koulu järjestelmä, joka on yksityinen ”valmennus” koulu, jota lapset käyvät tavallisen koulun tuntien jälkeen iltaisin. Juku-kouluun osallistumista pidetään lähes pakollisena, mikäli haluaa päästä parhaisiin yksityisiin lukioihin ja niistä edetä taas parhaisiin yliopistoihin.

” ’Juku on sisäänrakennettu kulttuuriimme ja koulutusjärjestelmäämme’, sanoi Tokion yliopiston kasvatustieteen laitoksen professori Fujita Hidenori. ’Aikoinaan koulut antoivat tukiopetusta, mutta sen johdettua vanhempien ja opettajien väliseen rahaliikenteeseen opetusministeriö kielsi toiminnan 1960-luvun lopussa. Yhteiskuntamme on kilpailuhenkinen ja tämä on looginen lopputulos. Jukut ovat yksityisiä liikeyrityksiä, joten niitä ei voida kieltää.’” (Jakobson, Sarvimäki 2001, 327).

Jukut ovat myös erittäin kalliita. ”Kevättalvella perhe kulutti molempien tyttärien juku-maksuihin 90 000 yeniä kuukaudessa (5040 mk). Vuosi nuorimmaisen tulevassa yksityisessä yläasteessa maksaa 900 000 yeniä, ja kesälomalla järjestettävään intensiivi-jukuun kuluu yhteensä 200 000 yeniä (11 200 mk) sekä mahdollisesti saman verran talvilomalla. Kun mukaan lasketaan pakolliset matka- ja materiaalikulut, perheen vuosittaisista tuloista (11 milj. yeniä, n.616 000 mk) kuluu neljäsosa lasten koulunkäyntiin. (Jakobson, Sarvimäki 2001, 326).

”Japanilaisnuorten joukossa on lukuisia väliinputoajia, kuten koulunsa kesken lopettaneet (120 000 lukio-opiskelijaa vuonna 1999) ja lukion jälkeen työttömiksi jääneet...”

(Jakobson, Sarvimäki 2001, 323) ”Korkeatasoinen koulutus on yksi japanilaisista myyteistä, joilla ei ole todellisuuspohjaa. Kieltämättä lähes koko kansa on saanut lukio-opetuksen ja yhä kasvava väestönosa on opiskellut opisto- tai yliopistotasolla, mutta vain pieni eliitti suorittaa edes maisterin loppututkinnon. Myös opinahjojen yleinen taso vaihtelee suuresti. Aina kun keskustelumme Tokiossa kääntyvät lasten opintoihin,

lakoninen kommentti oli: 'Japanilaisessa koulujärjestelmässä on jotakin vialla.' Suuri valituksen aihe oli koulutuksen hinta." ( Jakobson, Sarvimäki 2001, 326).

Jukukoulutus järjestelmä johtaa myös naisten sitomiseen pois työvoimasta, sillä heidän täytyy omistaa paljon aikaansa lasten opintojen tukemiseen. "Juku-sota" äitien välillä on johtanut erittäin dramaattisiinkin tapahtumiin ja tekoihin sekä edistänyt japanilaisia kalvavia yksinäisyyden ja eristäytyneisyyden tunteita. (Jakobson, Sarvimäki 2001).

## **2. 4. Julkisen sektorin toimet**

Paul W. Rasche kirjoituksessaan 'Japan Inc. In the Debt Trap Its Economic Security is also a US Policy Dilemma' on sitä mieltä että LDP tähänastinen politiikka on ollut lykätä kivuliaita päätöksiä ja toivoa ihmettä. Hänen mukaansa hallituksella on vielä takataskussaan lisävelkaa erityisrahastosta (the Fiscal Investment and Loans Program tai FILP), josta myönnetään lainoja valtion yrityksille valtion pankin (KAMPO) yhteydessä. Tästä lainattiin rahaa samaisille pienille rakennusyhtiöille, poliittisista syistä. Rakennusyhtiöille, joita Japanissa on puolet enemmän kuin muissa teollisuusmaissa suhteutettuna BKT:hen. (Rasche 2000, 4).

Työttömyys on ollut 90-luvun alusta kasvussa koko ajan, vaikka se eurooppalaisella tasolla katsottuna onkin yhä suhteellisen pieni, vuosina 1981-1990 2,5%, 1990-2000 3,3%, 2000-2001 4,7% ja 2002 4,6%. (Sunni 2001, 4). Yksi syy tähän on varmastikin firmojen haluttomuus työvoiman vähentämiseen, jota pidetään kasvojen menettämisen kaltaisena asiana. (Rasche 2000, 6). Tämä on omiaan lisäämään kilpailukyvyttömyyttä ainakin USA:laisen mallin puitteissa, jossa pörssi-arvo kohoaa työvoiman vähentyessä.

Hallitus on yrittänyt myös rahoitussektorin uudistamista. Se on aloittanut rahoitussektorin uudistamisen alkamalla hajottaa keiratsuiksi kutsuttujen pankkien ja suuryritysten korporatiivisia ryhmittymiä. (Jantunen 2000, 2). Keiratsujärjestelmä on johtanut sijoittajat ja osakkeen omistajat monessa tapauksessa jättämään yhtiöitten valvonnan pankeille, joilla onkin toki ollut eturivin paikka yritysten tietoihin ja sitä kautta niillä on ajateltu olevan mahdollisuuksia pitkäjänteisempään työskentelyyn yhteistyössä. Keiratsu järjestelmä on

kuitenkin myös jättänyt, yllätys yllätys, laajalti mahdollisuuksia lahjonnalle ja väärinkäytöksille. (Dixon 1999, 3).

Japanin verotulot ovat siis laskeneet suurista tukipaketeista huolimatta vuosien 1992- 1999 välillä 24,7%. Tämä johtuu pitkälti tulojen ohjautumisesta pienille rakennusfirmoille.

Lisäbudjetteja on tehty vuodesta 1992 lähtien kymmenen ja niiden kokonaissumma on 100 triljoonaa yeniä. (Sugita 2001, 2).

Korjaustoimia valtion velan pienentämiseksi esim. veroja tiukentamalla pidetään tässä pisteessä, jossa eläkesysteemit, terveydenhuolto ja pankkijärjestelmä ovat syvissä ongelmissa, valitettavasti suhteellisen mahdottomana, sillä se vaarantaisi sen herkänkin taloudellisen kasvun, joka nyt on olemassa. Suuri aukko verotuloissa ja sosiaaliturva menoissa, suhteessa ihmisten kulutukseen ja suuriin finanssipoliittisiin tukipaketteihin, ei ole enää sitä paitsi ratkaistavissa veroja tiukentamalla, vaikka talous olisikin tarpeeksi tukevalla pohjalla tällaisen toteuttamiseen. (Rasche 2000, 4).

## **2. 5. Paluu viattomuuden aikaan**

”Japanin valtiovelka on kansainvälisesti katsoen poikkeuksellinen sikäli, että maa on rahoitusylijäämäinen ja suuri nettovelkoja ulkomaihin nähden. Japanin kotitaloudet säästävät erittäin paljon, mutta monet yritykset ja julkinen sektori ovat erittäin velkaisia.”

(Suomen pankki 2002, 3). Ilmeinen epäluottamus poliitikkoihin, hyvinvointipalveluihin ja talouteen on johtanut siihen, että japanilaiset vain säästävät enemmän ja enemmän, ilmeisesti tutkimusten mukaan suurin osa juuri eläkkeitään varten. Nyt on vielä vaarana epäluotettavan pankkijärjestelmän, surkean korkotason ja vapautettujen valuuttamarkkinoiden vuoksi, että japanilaiset sijoittavat nämä säästönsä tulevaisuudessa ulkomaisiin pankkeihin. (Dixon 1999, 7).

”Sen lisäksi että japanilaisilta on mennyt usko viranomaisten rehellisyyteen, he ovat menettämässä luottamuksensa yhteiskunnan toimivuuteen. Aikaisemmin junat eivät syöksyneet raiteilta, tunnelin seinämistä ei irronnut palasia eivätkä ydinvoimalat vuotaneet. Ennen ei Aum-uskonlahkon tapainen sekti päässyt tappamaan metrossa liikkuja eikä ihmisten tarvinnut pelätä nauttivansa myrkytettyä ruokaa tai vettä. Japanilaiset kysyvät, mihin on kadonnut heidän huipputeknologiansa ja huolelliseen laadunvalvontaan

perustunut infrastruktuurinsa. Miksi junat eivät enää saavu sekunnin tarkkuudella asemalle? Miksi puistot täyttyvät asunnottomien teltoa kylistä?” (Jakobson, Sarvimäki 2001, 383).

” Rouva Okadalla, joka palasi Lontoosta Tokioon huolehtimaan anopistaan, oli selkeä käsitys siitä, mikä on mennyt vikaan: ’Demokratian perimmäinen sisältö on ymmärretty Japanissa väärin. Luullaan, että demokratia on yhtä kuin vapaus, ja vapaus on puolestaan jokaisen mahdollisuus tehdä mitä haluaa...Ei otata huomioon, että demokratiassa myös vastuun ottaminen on tärkeää.’” (Jakobson, Sarvimäki 2001, 383).

Oleellista olisi kuinka Japanin hallitus kykenisi palauttamaan kuluttajien menetetyn uskon itseensä ja Japanin tulevaisuuteen. Paluu viattomuuden, ”perhe”yhtiöiden ja kukkivien kirsikkapuiden aikaan näyttää ainakin näillä näkymin epävarmalta.

### **3. Rahoitusmarkkinoiden kriisit ja ongelmat**

#### **3.1 Taustaa**

Japanilainen markkinatalous on laaja käsite, joka on läheisesti yhteydessä poliittiseen ja sosiaaliseen systeemiin (Kotaro, 1994, 1). Pukkila (1999, 14) sanoo että ”zaikai”, rahamaailma, hallitsee talouselämää, tarkoittaen suurteollisuuden, politiikan ja ministeriöiden muodostamaa ”liittoa”. Kotaron (1994, 133) mukaan japanilaisen markkinatalouden tyypilliset piirteet ovat perujaan maailmansotien aikaisilta ja jälkeisiltä vuosilta. Maailmansotien aikana teknillinen tiedonvälitys USA:n ja Euroopan välillä katkesi luoden aukon Japanin ja kehittyneempien maiden välille, mutta sotien jälkeen Japani otti kiinni teknillisessä tietämyksessään (Kotaro, 1994, 92). Kass’n (2003, 1) mukaan Japanin rahoitusmarkkinat olivatkin tehokkaimpia maailmassa 1970-luvulle saakka; liekö nopealla tiedon ”kiinniotolla” ollut tässä oma vaikutuksensa, ns. ”tapa tai kuole”-periaate.

Niin kutsutun japanilaisen talouden kuplan, ”baburu keizai:n” puhjettua 1991 ja arvopapereiden ja maan hinnan romahtaessa niiden kohottua kestäättömälle tasolle, maa on pyristellyt taloudellisissa ongelmissa koko kuluneen vuosikymmenen (Pukkila, 1999,

13) sekä kansantaloustuotteen kasvu on pysähtynyt ensi kertaa sitten 1970-luvun öljykriisien. Maa on joutunut kärsimään lukuisat konkurssit sekä luottotappioiden ja järjestämättömien saatavien kasvuun (Andersen, 1998, 18). Syytöksiä on ottanut vastaan pankinjohto mm. löyhäperäisesti antamien lainojensa vuoksi. Maa ei ole välttynyt korruptiosyytöksiltäkään ja mediassa on levitelty mm. skandaalia jossa valtionvarainministeri on joutunut eroamaan lahjontasyytteiden vuoksi - maan imago ei ole ollut järin mairitteleva viime vuosikymmenen ajan talousuutisissa. Kuplan puhkeamista ennen yritykset laajensivat sijoituksiaan ja rahoitusinstituutit laajensivat lainojaan rajojen yli, ja runsas lainojen myöntäminen olisi ollut hallitukselle vaikea pysäytettävä (Kotaro, 1994, 44). Keskuspankki, vaikkakin hyvin tehokas tutkimaan yrityksiä joille lainattiin, oli kuin ”lauma punaisia päin kävelijöitä” eikä pystynyt pysäyttämään kiihtynyttä lainakilpailua, menettäen luottamuksensa lainaajien silmissä (Kotaro, 1994, 45) ja kuten kaikki tietävät, kerran luottamuksen pettäneen on vaikea saada luottamustaan takaisin. Pankit eivät vain jaksaneet välittää vaikka tekivätkin huonoja sijoituksia tai ottivat hyvin suuria riskejä, sillä hallitus nähtiin viimeisenä takaajana (Kass, 2003, 27). Kuplan puhjetessa hallitus tuki julkista kulutusta jotta talous ei kaatuisi mutta kuten tiedetään, rahoja ei käytetty kovin fiksusti ja kuluttajat tulivat entistä säästeliäämmiksi - Andersen (1998, 18) sanookin, että kansalaiset vastustivat julkisten varojen käyttöä hyvin voimakkaasti.

Andersenin (1998, 7) mukaan juuri aiemmin mainitut ongelmaluotot kiinteistö-, rahoitus- ja rakennetoiminnassa 1980-luvun loppupuolella ovat perustana pankkikriisille, jota kansantaloustuotteen kasvun pysähtyminen on vain voimistanut. Nämä ongelmaluotot ovat kansainvälisessä mittakaavassakin olleet suuret, jopa 13 prosenttia maan BKT:stä ja 10 prosenttia maan pankkisektorin kokonaistaseesta – verrattuna Suomen lama-ajan ongelmaluottojen määrään (8 prosenttia BKT:stä, kokonaiskustannusten ollessa 7 prosenttia BKT:stä) (Andersen, 1998, 7), Suomessa lama-aikaan asunut voi ymmärtää kuinka syvässä suossa japanilainen talous on rämpinyt. Pankkisektorin kriisi paheni vielä entisestään vuonna 1997 muutaman pankin ja arvopaperinvälittäjien konkurssiin joutumisen takia, eikä pankkikriisiä helpottanut ”Big Bang”- uudistuksetkaan, sillä ne vain heikensivät pankkien erityisasemaa (Andersen, 1998, 7).

### 3.2 Rahoitusmarkkinoiden rakenne

Japanissa on hyvin pankkikeskeiset rahoitusmarkkinat – japanilaiset pankit ja yritykset toimivat läheisemmässä yhteistyössä keskuspankin ja ministeriöiden kanssa kuin perinteisesti lännessä sekä myös hyvin paljon yhteistyössä keskenään (Kass, 2003, 13). Myös kansainvälisessä rahoitusjärjestelmässä japanilaisilla pankeilla on hyvin suuri rooli ja ne voivat aiheuttaa myös mittavia kansainvälisiä rahoitusongelmia (Andersen, 1998, 31). Andersenin (1998, 8) mukaan julkisen vallan toiminta sekä maan lainsäädäntö ovat perinteisesti tukeneet pankkikeskeisyyttä sekä julkiset rahoituksenvälittäjät ovat ohjailleet rahoitusmarkkinoiden toimintaa ja varojen kohdentamista esimerkiksi verointensiivien avulla. Esimerkiksi sektorin valvonnan päävastuu kuuluu pankkivalvontaosastolle, joka on Japanin valtiovarainministeriön alainen (Andersen, 1998, 13). Tämä pankkivalvontaosasto tekee säännöllisiä tarkastuksia pankkeihin, mutta myös keskuspankki on ollut valvonnassa osallisena

(Andersen, 1998, 13). Muutenkin Japanin rahoitusmarkkinoilla on suhteellisen paljon julkisia instituutioita, kuten CCPC (Co-operative Credit Purchasing Company) joka perustettiin vuonna 1993 helpottamaan ongelmaluottoja, jotka suurelta osin olivat perustana pankkikriisille (Andersen, 1998, 14).

Pankkien varainhankinnat ovat perinteisesti nojanneet suurelta osin talletuksiin (n. 46% vuonna 1997 joista 80% määräaikaistalletuksia), ja Trust Accounts-tilit, kansainväliset toiminnot, muut erät, debentuurit ja sijoitustodistukset ovat tuoneet loput varainhankinnoista. Antolainaukset muodostuivat vekseleistä, lainoista, arvopapereista ja muista eristä, varojen käytön ollessa jopa 126 prosenttia BKT:stä (tämä vuonna 1996). Postilaitoksen pankin osuus (jonka omisti julkinen sektori) varainhankinnasta oli niin suuri, että se teki siitä maailman suurimman pankin. (Andersen, 1998, 8,10.)

Rahoitusmarkkinoiden lainsäädäntö on perinteisesti ollut Japanissa hyvin tiukka ja suljettu. Ulkomaalaisia kilpailijoita on pyritty välttymään, toimintavaltuudet ovat olleet tiukasti määriteltyjä ja rajattuja sekä esimerkiksi vapaa hintakilpailu on ollut mahdotonta (Andersen, 1998, 15). Kuplan puhjettua viime vuosikymmenen alussa ongelmaluottoja

yritettiin pitää poissa julkisuudesta lykkäämällä lainsäädäntöuudistuksia (Andersen, 1998, 25).

### **3. 2.1 Arvopaperimarkkinat**

Hinnanmuodostukseltaan ja selvitystoiminnaltaan japanilaiset arvopaperimarkkinat eroavat länsimaalaisesta, mutta valikoiman pohjalta (rakenne, tuotteet) ne vastaavat länsimaaisia arvopaperimarkkinoita (Andersen, 1998, 12). Ristiinomistukset häiritsevät japanilaisten osakemarkkinoiden likviditeettiä mutta lyhyen rahan markkinat toimivat kuitenkin tyydyttävästi (Andersen, 1998, 12). Ristiinomistuksia perustellaan sillä, että tokihan ystävien kanssa on mukavampi käydä bisnestä (Suomela, 1999, 30), mutta onhan japanilainen yrityskulttuuri aina ollut hyvin perhekeskeistä ja 'työnantaja pitää huolen omistaan'-henkistä. Arvopaperimarkkinoilla rakenteessa on havaittavissa kolme osaluuetta: lyhytaikaiset ("lyhyen rahan") rahoitusmarkkinat, pitkäaikaiset rahoitusmarkkinat ja muut rahoitusmarkkinat. Lyhytaikaisiin rahoitusmarkkinoihin kuuluvat pankkien väliset markket ja avoimet markkinat, pitkäaikaisiin joukkovelkakirjamarkkinat ja osakemarkkinat, muihin rahoitusmarkkinoihin luetaan futuurimarkkinat ja johdannaismarkkinat. (Andersen, 1998, 12-13.)

### **3. 2.2 Pankkisektori**

Vakavaraisuuden ylläpitäminen pankkisektorilla on ollut vaikeaa, sillä konkurssiuhkat ovat laskeneet osakekursseja. Pankkisektori on vaikeassa kierteessä, sillä varojen siirto riskittömiin kohteisiin vakavaraisuuden säilyttämiseksi (kuten valtionvelkapapereihin) on lisännyt työttömyyttä ja yrityskonkurssseja, jotka voivat puolestaan laskea osakekursseja entisestään sekä hillitä kuluttajien kulutusintoa. Pankit ovat joustaneet lojaaliudessaan toisiaan kohtaan, ja uudistusten alkaessa lähestyttäessä 1990-luvun loppua jokainen on alkanut pitää "huolta omistaan" aikaisempaa enemmän. Lainanannon kasvu laski koko 1990-luvun ajan, tyrehtyen lopulta kokonaan ja kääntyen laskuun, vaikkakin valtion omistamien pankkien lainananto onkin mennyt lievästi toiseen suuntaan samalla ajanjaksolla. Siitä huolimatta teollisuus nähdään kilpailukykyisenä ja Japani onkin rahoitusylijäämäinen maa. Vakavaraisuuskin kasvoi vastoin odotuksia esimerkiksi vuonna 1997. (Andersen, 1998, 18-20.)

### **3.3 Uudistusohjelma ”Big Bang” ja Koizumin rakenteellinen muutos**

Kolmivuotinen Japanin talouden elvytysohjelma nimeltään ”Big Bang” käynnistyi vuonna 1998, jolla oli tarkoituksena elvyttää Japanin talous ja saattaa se taas kilpailukykyiseksi länsimaiden kanssa. Pääministeri Hashimoto oli tämän uudistuksen takana ja hänellä oli monta painavaa perustetta uudistukselle, mm. Tokion aseman heikkenemisen estäminen ja uuden rahoitusarkkitehtuurin luominen väestön ikääntymisen vuoksi (Andersen, 1998, 25). Kyseessä oli itse asiassa samankaltainen rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen kuin länsimaissa 1980-luvulla, koskien lähes kaikkia rahoitusmarkkinoiden osa-alueita (Andersen, 1998, 25, 27). Elvytysohjelman tavoitteena oli vapaat markkinat, vapaa kauppa selkeillä ohjeilla sekä institutionaalinen kehys joka tyydyttää globaalit standardit mm. lain alalla (Honda, 2003). ”Big Bang” oli itseasiassa hyvin laaja ja nopea uudistusohjelma – kenties liian nopea japanilaisille, jotka muutenkaan eivät ole muutosten suuria ystäviä. Tärkeimpiin uudistuksiin kuului mm. valvontaelimen saattaminen hallituksen alaisuuteen, suurten valuutansiirtojen etukäteisraportoinnin poisto, kirjanpitolainsäädännön uudistaminen, arvopaperikaupan verotuksen keventäminen, kilpailun vapauttaminen rahoitusmarkkinoilla sijoittajien suojan säilyttäen, pankkien holding-yhtiöiden ja johdannaisten käytön vapauttaminen, pankkisektorille tulon helpottaminen ja komissiohinnoittelun rajoitteiden poisto (Andersen, 1998, 26).

”Big Bang”:ia seuraa Koizumin hallituksen rakenteellinen muutos, joka haluaa elvyttää rahoitussysteemiä (Honda, 2003). Koizumin hallituksen muutoksessa tavoitteena on pysäyttää deflaatio ja vakauttaa Japanin rahoitusmarkkinat, mm. pyytämällä pankkeja ratkaisemaan ongelmaluotot kolmessa vuodessa (Honda, 2003).

### **3.4 Tulevaisuuden näkymiä**

Japanin pankin mielestä Japanin talous on pikkuhiljaa kohentumassa, ja kotimainen kysyntä on vahentumassa (Japanin Pankki, 2004, 1). Vaikka teollinen tuotanto onkin parantunut, yksityisten tulojen lasku pysähtynyt johtuen työllisyyden parantumisesta ja yksityinen kulutus näyttää elonmerkkejä niin asuntosijoitukset näyttävät laiskoilta ja julkiset sijoitukset ovat vähentyneet (Japanin Pankki, 2004, 1,8). ”Big Bang”- uudistus näyttää toteutuneen siinä mielessä, että senhän nimenomainen tarkoitus oli nostaa

yksityistä kulutusta, jossa se Japanin Pankin taloudellisen selvityksen mukaan on onnistunut – vaikkakaan kulutus ei vielä olekaan päätähuimaavaa. Japanin talouden odotetaan keräävän vauhtia pikkuhiljaa, samalla kun se toipuu vaikeuksistaan (Japanin Pankki, 2004, 1). Täytyy tosin olla hieman skeptinen Japanin Pankin raportin kanssa, sillä vaikka talous olisikin elpymään päin niin missään nimessä nopeasti tai helposti se ei tule tapahtumaan. Talous on kuitenkin ollut syvässä suossa jo niin monta vuotta, että sen elvyttäminen näyttää aika epätoivoiselta. OECD ei usko Japanin hallituksen kantaan, että se voittaa deflaation vuoteen 2006 mennessä, varsinkin kun pääministerin ja hallituksen uudistusyritykset ovat lähteneet liikkeelle puoliteholla (The Economist, 2004). Japani kuitenkin tarvitsee uudistuksia ja kipeästi – ikääntyvä väestö luo valtiolle monia paineita ja lisää taloudellista ahdinkoa jollei muutoksia tehdä (The Economist, 2004). Tosin aina uudistuksia tehdessä pitää olla varovainen ja punnita sitä, mikä on tärkeintä, onko ajankohta oikea, kuinka nopeasti uudistaa sekä kuinka suuri on hallituksen seurantavalta (Honda, 2003).

#### **4. Kolikon toinen puoli**

##### **-Japanin yhteiskunnan sosiaali-ongelmat**

#### **4.1 Perhepolitiikka**

Japani koki valtavan taloudellisen kasvun aikaa 1980-luvulla keskittymällä markkinajohtoisuuteen. Öljykriisin aiheuttamien ongelmien jälkeen Japani halusi olla riippumaton ja vahva tekijä maailmanmarkkinoilla. Japanin talouskasvun aikana huomio kiinnittyi siten tehokkuuteen ja rahan tekemiseen. Mitä tässä tilanteessa tapahtui yhteiskunnan sosiaalipolitiikalle ja sen edustamille ongelmille? Esittelen tässä esityksessä ensin japanilaisen perheen kohtaamat ongelmat ja politiikat, jotka suunniteltiin perheille, ja sitten työttömyyden kysymys.

Ei ole ollenkaan radikaalia väittää, että yksi Japanin taloudentilan mahdollistava tekijä on ollut perheelle kuuluva rooli japanilaisessa yhteiskunnassa. Japanilaisen perheen varaan on historian aikana aina laskettu paljon, ja kuten politiikan johtokin määritteli asian, perhe on ollut hyvinvoinnin piilevä voima. Vanhemmista ihmisistä huolehtiminen on

jäänyt perheen hartioille ja erityisesti perheen naisten – tyttärien ja omien poikien vaimojen – vastuu on ollut ensiarvoinen kanava vanhusten huoltoon. Kun mietittiin yhteiskunnan ja itse perheen vastuun jakamista oikeudenmukaisesti siinä kysymyksessä, miten vanhuksista pidettäisiin huolta, vastuu oli jaettava seuraavasti: tärkein rooli oli tietenkin itse vanhuksella, jonka piti maksimoida omatoimista elämistä, sitten voitiin luottaa perheeseen ja lähiyhteisöön, jonka jälkeen vasta julkinen sektori tarjosi ylimääräistä apua. Palvelut jakaantuivat täten virallisen, julkisten palveluiden, ja epävirallisen, perheen ponnisteluiden, varaan. Poliitiikan muotoilussa perheestä tuli hyvinvointia takaava verkko.

Perheen kyky vastata tähän haasteeseen kuitenkin on heikentynyt vuosien mittaan, sillä perheessä on tapahtunut monia muutoksia. Kuten kaaviossa 1 voimme havaita, ihmisen elinikä on pidentynyt (trendi joka jatkuu yhä), jolloin vanhusten määrä yhteiskunnassa on alkanut heilahduttaa työvoiman kapasiteettia pitää huolta työmarkkinoiden ulkopuolella olevista ihmisistä.

|      | Total population<br>(million persons) | People of 65 or<br>older as % of<br>total population | People of 75 or<br>older as % of total<br>population | Rate of marriages<br>per 1000 pers. | Total fertility<br>rate |
|------|---------------------------------------|------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------|
| 1985 | 121,1                                 | 10,3                                                 | 3,9                                                  | 6,1                                 | 1,76                    |
| 1995 | 125,5                                 | 14,5                                                 | 5,7                                                  |                                     |                         |
| 2005 | 129,3                                 | 19,1                                                 | 8,5                                                  |                                     |                         |

Kahdessakymmenessä vuodessa niin 65 – vuotiaiden kuin 75 – vuotiaiden osuus koko väestöstä on kaksinkertaistunut. Nuoret ovat menneet naimisiin entistä myöhemmässä iässä, jolloin lasten määrä on jäänyt pienemmäksi. Lisäksi on ollut joukko naisten työntekoa haittaavia verokysymyksiä ja järjestelyjä, joihin on kaivettu muutoksia. Naisille oli luotava mahdollisuudet yhteensovittaa perheen vastuut ja työelämä. Aikaisempina vuosina naiset ovat saaneet kärsiä eriarvoisesta asemasta työmarkkinoilla, sillä verojen kannalta työtä kannatti tehdä vain, jos työaikaa kertyi vähän, esim. osa-aikaisena työntekijänä. Näihin tasa-arvon edistämiseksi tärkeisiin kysymyksiin on puututtu niin lailla (esim. laki tasa-arvoisesta kohtelusta työnsaantimahdollisuuksissa) kuin esim. hoitopaikkojen järjestelyin.

Kun väestön vanhenemisesta alettiin huolestua 80 – luvun lopulla, maan johto kaavaili « vanhuksen ideaalikuva ». Sen mukaan vanhuksen oli tulevaisuudessa oltava itsenäisempi luomalla ja käyttämällä paremmin omaisuuttaan, työskentelemällä kauemmin, ja hankkimalla yksityissektorin tarjoamia eläkkeitä. Toimenpiteet, jotka kuuluivat « vanhuksen ideaalikuva » - suunnitelmaan, sisälsivät ajatuksen siitä, että ihmisten

eläkeikä oli nostettava 65:een vuoteen ja että yksityisten ihmisten vastuu toimeentulostaan vanhuusiällä oli lisättävä. Näitä linjavetoja on kritisoitu siitä, että perheen roolin helpottaminen ei kuitenkaan tapahtunut. Perheen perinteinen asema vanhusten hoidossa on ylläpidetty politiikalla, jossa perhe on tarjonnut työvoimaa, ja jos tämä ei ole ollut mahdollista niin on voitu ostaa hyvinvointipalveluja vanhuksen tai lasten varoilla. Monet akateemiset tutkijat ovat kiinnostuneet siitä, miten perheen käsitettä on muotoiltu niin, että sitä on voitu käyttää perheen oletetun roolin ylläpitämiseen hyvinvointipalvelujen tarjoajana.

90 – luvulla perheen taakkaa ymmärrettiin paremmin. Kunnallinen taho alettiin pitää vastuussa siitä, että se järjestäisi terveys- ja hyvinvointipalveluja vanhuksille. Kehitys on ollut vastaavan suuntainen kuin Suomessa, jossa kunnat saivat enemmän vapautta päättää rahamäärien käyttämisestä. Yksityisen sektorin merkitys palveluntarjoajana kuitenkin korostettiin edelleen. Tämän lisäksi korostettiin kansalaisyhteiskunta-tyyppisiä yhteismuotoja, esim. vapaaehtoistyötä tekeviä yhdistyksiä.

Vaikka toimenpiteitä on jatkuvasti lisätty vuosien varrella, on ongelmien ratkaisu vielä kaukana. Rahoituksen saaminen kansalliselta taholta ja kunnallisten ohjelmien hankalan tuntuinen aloittaminen hidastaa tavoitteiden täytäntöönpanoa. Perheenjäsen ei voi myöskään ottaa kuin 3 kuukautta hoitovapaata vain kerran. Hyvinvointipalveluille on myös kaavailtu maksuja, mutta tämä olisi omiaan lisäämään eriarvoisuutta matala- ja korkeapalkkaisten vanhusten välillä. Matalan tulotason omaava vanhus jättäisi palveluja käyttämättä, jolloin ne riippuisivat perheen ponnisteluista tarjota niitä vanhuksille.

Japanin on näin kamppailtava kahden tärkeän sosiaalipoliittisen kysymyksen kanssa: perheen taakan vähentäminen vanhusten hoidossa ja lastenhoidossa. Näihin voidaan puuttua kattavalla perhepolitiikalla. On kuitenkin huomioitavaa, että vaikka näitä molempia kysymyksiä voidaan ymmärtää taakkoina, ne ovat luonteeltaan hyvinkin erilaisia. Vanhusten hoitaminen on taakka, jota halutaan lieventää, kun taas perheen roolin ymmärtäminen yhteiskunnan uusiutumisen kanavana ja jälkipolven hoitajana sitoo edelleen perhettä. Toisaalta vanhuksille tarjottavia palveluita voidaan myös käsittää itsenäisille, yksilöllisille kansalaisille tarjottavina palveluina, jolloin on kyse valtion ja sen kansalaisen välisestä suhteesta. Vaikka sosiaaliturvan ja perhepolitiikan avuksi on kehitetty monia toimenpiteitä, perhe on pysynyt vahvana turvaverkkona, kun globaalitalouden luonteen nopea muotoutuminen ja sen tuomat sosiaaliset paineet ovat koetelleet perhettä. Vetoamalla perinteisen perheen malliin on myös pystytty hillitsemään tärkeitä sosiaalipoliittisia kustannuksia, esim. juuri vanhusten hoidossa. (Harada 1998, 203 - 228).

## 4.2 Työttömyys

Työttömyys on toinen tämän esityksen käsittelemistä Japanin ongelmista, joka on herättänyt paljon ihmettelyä lännessä. Kuinka on voinut olla mahdollista, että Japani on saanut työttömyyttä kuvaavat luvut pysymään niin alhaisina huolimatta siitä, että maa on kokenut isoja taloudellisia kriisejä? Samaan aikaan, kun työttömyysluvut nousivat USA:ssa, Japanin työttömyysprosentit pysyttelivät 2 –3 % luokassa. Tästä tuli myytti yhdessä elinikäisen työllistämisajatuksen kanssa, jossa ihmisten ja heitä palkkaavien firmojen välille kehittyi erityinen uskollisuussuhde.

Elinikäisen työllistämisen idea johtui yhtä hyvin kulttuurisista kuin maailmantaloudellisista suhteista. Perheenjäsen meni töihin perheyritykseen, jossa pääsi sitten etenemään korkealuokkaiseen asemaan. Unilateraalinen yhteistyö USA:n kanssa ja nopean talouskasvun aika olivat mahdollistaneet elinikäisen palkkauksen ja maan heikompien teollisuussektorien tukemista kansallisesti. Elinikäisestä palkkauksesta tuli institutionalisoitu ideologia. Tätä ideologiaa jatkettiin 80 – luvun loppuun asti. Sen jälkeen se alkoi rakoilla, sillä sen saavuttama poliittinen stabiilitetti ei voittanut sen aiheuttamia kustannuksia. Aikaisemmin näitä kustannuksia oli minimalisoitu talouden kasvulla. Sittemmin työntekijöitä pidettiin töissä, vaikka työvoimakustannukset olisivat puhuneet irtisanomisen puolesta. Japani on välttänyt huimaa työttömyyttä pitämällä kotimarkkinoita suljettuna järjestelmänä. Tämä on samalla vaimentanut kotimaista vastustusta markkinoiden avaamiselle. Toisaalta vastustus oli ymmärrettävää, koska maassa ei ollut tehokasta työttömyysohjelmaa (Bai 2001, 205).

Elinikäinen työllistäminen jatkoi olemassaoloaan niin pitkään myös sen takia, että ammattiyhdistyksistä tuli voimakkaampia osallistujia yhteiskunnallisessa elämässä. Kamppailua käytiin paitsi johdon ja työvoiman välillä nyt myös « ammattiyhdistysliikkeiden ja valtion välillä » (Bai 2001, 227). Ammattiyhdistysliikkeet alkoivat vaatia työllisyysturvaa huomioivaa politiikka valtiolta tilanteessa, jossa Japania koetteli ylikansansalliset pääomat ja kilpailu matalapalkkaisten maiden kanssa. Japanin sosiaalijärjestelmä kartelleineen ja tehottomien teollisuusalojen tukemisineen soti vakavasti tätä uutta globaaliympäristöä vastaan.

Työttömyysluvut johtuvat sen lisäksi kahdesta muusta tekijästä. Japanissa työntekijöiden työajat ja ylityötunnit ovat aina olleet korkeammat kuin lännessä. Kun maalla alkoi mennä huonommin, näitä ylityötunteja vähennettiin, kun taas esim. Euroopassa samassa tilanteessa piti harkita irtisanomista. Työttömyystilastot eivät tämän

johdosta kertoneet paljon yritysten tilasta. Seuraavassa kaaviossa on kuitenkin laskettu ihmisten tekemää työaika, josta voi tehdä erilaisia päätöksiä kuin työttömyystilastoista. Käsityöteollisuudessa puhutaan jo lähes 10 % työajan vähentämisestä.

|                                                               |       |
|---------------------------------------------------------------|-------|
| Kokonaistyötuntien vähentäminen kaikissa teollisuuden aloilla | 8,8 % |
| Kokonaistyötuntien vähentäminen käsityöteollisuudessa         | 9,5 % |

Miespuolisten työntekijöiden työtuntien vähennys vuosina 1988 - 1993.

Aikaisemmin myös palkka oli yhtä liukuva kuin työtunnit. Suurimmat erot löytyivät isojen ja pienten sekä suurten yritysten välissä. (Bai 2001, 255). Palkkaneuvotteluja ei käyty vaan palkka vaihteli sen mukaan, miten taloudellinen tilanne sen salli. Myöhemmin käytäntö muuttui, ja tasavertaisuuden ajatus sai jalansijaa. Tämä ajatus on saanut kritiikkiä siitä, että se on estänyt tarvittavia reformeja. On ehdoteltu, että yritysten pitäisi siirtyä kykyjä enemmän huomioonottavaan palkkajärjestelmään, eikä kannattaa palvelusvuosien mukaan määräytyvää palkkajärjestelmää. Ne, jotka ovat puolustaneet järjestelmää, väittävät että se on ylläpitänyt taloudellista hyvinvointia ja työllisyyttä. Tästä maksettu hinta, korkeat kuluttajahinnat, on ollut sen arvoinen heidän mukaansa. He päättelevät, että jos Japani ei suojelisi enää tiettyjä sektoreita, seurauksena olisi massatyöttömyys. Tämän linjan takana seisovat myös itse japanilaiset, joista enemmistö kyselyjen mukaan on valmis maksamaan enemmän esim. omavaraisesti tuotetuista ruokatuotteista. Japanilailla markkinoilla lännen tuotteet eivät olekaan menestyneet yhtä hyvin kuin muualla maailmassa. Toinen tekijä on johtunut siitä, miten työttömyystilastoja tehdään. Jos työn ei aktiivisesti etsi töitä, hän jää tilastojen ulkopuolelle, vaikka hän onkin työn ihminen. Tilastot jättävät ulkopuolelensa monia ihmisiä, joista suuri joukko koostuu naisista.

Ulkomaille siirtyvä tuotanto on myös heikentänyt työllisyysmahdollisuuksia. Paitsi japanilaisille työnhakijoille, se on aiheuttanut ongelmia kotimaisille alihankkijoille, jotka ovat saaneet kokea tilaustensa romahduksen. Tässä tilanteessa alihankkijoiden on ollut pakko alentaa hintoja, jotta voisi säilyttää edes osan isojen firmojen tilauksista. Hintojen

määräytymisessä alihankkijoilla on ollut heikko asema. Pankkikriisi lisäsi myös osaltaan työttömyyslukuja.

Japani on näyttänyt olevan tasa-arvoa kannattava yhteiskunta. 90 – luvulla kuva on kuitenkin muuttunut. Itse japanilaiset ovat olleet sitä mieltä, että heidän yhteiskuntansa on tasa-arvoa kannattava enemmän kuin muut maat. Britannia on vahvasti luokkayhteiskunta, kun taas Yhdysvallat etnisesti määräytyvä yhteiskunta. Japani on ollut taas erilainen, sillä hyvin rikkaita ihmisiä ei heidän yhteiskunnassa ole ollut. Tilastot puhuvat nyt kuitenkin erilaisesta totuudesta. Tuloerot ovat huomasti lisääntyneet. Tasa-arvo on ottanut monta askelta taaksepäin ja tästä ovat saaneet kärsiä erityisesti naiset. Heidän on ollut vaikeampaa pitää osa-aikaisen tai määräaikaisen työnsä. Yksi positiivinen tapahtuma oli maahinnan ja kiinteän omaisuuden arvon lasku, joka oli johtanut spekulatioon ja kaupungin rakennekaavan rappeutumiseen. Se pienesi kuilun tuloerojen välillä. Kuilu on kuitenkin olemassa köyhien ja rikkaiden kesken, ja siksi tuloista on tullut merkittävä sosiaalisen stratifikaation lähde. (Bai 2001, 256 – 259).

USA:n ja Japanin yhteistyön aikana nousuaika on mahdollistanut hallituksen nojaamisen yksityisiin instituutioihin. Kotimarkkinoiden avaaminen ja talouskasvun hidastuminen ovat saaneet japanilaisen hyvinvointimallin kuluttamaan resurssinsa nopeasti. Työllisyyden ylläpitäminen voidaan nähdä niin onnistuneena yrityksenä kuin tekosyynä. Se oli onnistunut yritys, kun otetaan huomioon, että maa kamppaili uusien maailmassa tapahtuvien muutosten kanssa. Tekosyy se oli sikäli, että hallituksen ei näin tarvinnut tarttua ripeisiin toimenpiteisiin maan talousrakenteen muuttamiseksi.

## **5. Japanilainen yrityskulttuuri**

### **5. 1. Yrityskulttuurin taustalla olevat arvot**

Vaikka Japania voidaan pitää kehittyneenä teollisuusmaana, eroavat japanilaisen yhteiskunnan ja kulttuurin taustalla olevat arvot huomattavasti länsimaaisista arvoista. Japani on vahvasti tapoihin ja perinteisiin nojaavana yhteiskunta, jossa ihmiset ovat tiukasti sidottu rooleihinsa. Yksilön identiteetti on sidoksissa siihen yhteisöön, johon hän kuuluu – yhteisöllisyyden korostaminen yksilöllisyyden sijaan onkin eräs keskeisimmistä piirteistä, joka erottaa Japanin länsimaista. Hierarkia vaikuttaa vahvasti japanilaisessa kulttuurissa, jokaisen on tiedettävä oma paikkansa hierarkiassa ja käyttäydyttävä sen mukaan. Vanhuksia arvostetaan mutta naisten asema on edelleen heikko; heidän odotetaan pysyvän kotona ja heidän on vaikea edetä urallaan pitkälle. Kun länsimaissa korostetaan yksilöinen välistä kilpailua, Japanissa tällaista kilpailua pidetään hyödyttömänä ja riitaa aiheuttavana – tosin ryhmien välinen kilpailu on suotavaa. Vahvasti perinteisiin nojaavassa yhteiskunnassa tulokseen ei pyritä kaikin keinoin vaan tapa, jolla tulos on saatu, on vähintään yhtä tärkeä. Myös muodollisuuden korostaminen tuntuu epärelevantiltä länsimaaisesta näkökulmasta katsottuna. Japanilaisissa yrityksissä nopeita muutoksia ei tehdä, sillä heidän kulttuurissaan nopeaa toimintaa pidetään kummallisena ja muutosten pelätään olevan tuhoisia. (Tenhover 1994, 59-97.)

### **5. 2. Japanilaisen yrityskulttuurin perinteisiä erityispiirteitä**

#### **5. 2.1 Japanilainen yritys – kuin suuri perhe**

Yritykset mielletään Japanissa perheen kaltaisiksi yksiköiksi ja työntekijöiden odotetaan muodostavan keskenään lämpimät perhesiteiden kaltaiset suhteet. Uudet työntekijät tutustutetaan yritykseen huolella ja heistä pyritään muokkaamaan epäitsekkeitä työntekijöitä, jotka eivät kyseenalaista määräyksiä silloinkaan, kun ne tuntuvat järjettömiltä. (Sugimoto 1997: 91-92.)

Työntekijät japanilaisissa yrityksissä ovatkin vahvasti sitoutuneet työhönsä ja he tuntevat vahvaa yksilöllistä vastuullisuutta yritystä kohtaan. He eivät ajattele työskentelevänsä vain itsensä tai palkan vuoksi vaan työnantajaansa varten. (Learmount 2002: 123-124.)

Perheyrietykset ovat Japanissa yleisiä ja perheenjäseniä nimetään usein tärkeille paikoille. Monissa yrityksissä perustajaperheellä on vahva sananvalta vaikka heillä ei olisikaan enemmistöä osakkeista – he pystyvät vaikuttamaan johtoryhmään kuuluvien perheenjäsenten kautta. Käsitys yrityksistä perheenä on sisäistetty Japanissa myös sellaisissa yrityksissä, joissa ei ole todellista perustajaperheen vaikutusta. (Learmount 2002: 113-115.)

Yhteisöllisyyden korostamisella on myös haittansa: paineet hyväksyä enemmistön näkemys saattavat johtaa poikkeavien ehdotusten ja päätösten jättämiseen huomiotta. Läheiset ja perheenomaiset suhteet työntekijöiden välillä mahdollistavat työntekijöiden painostuksen esimerkiksi myyntilukujen väärentämiseen. (Learmount 2002: 122.)

### **5. 2.2 Elinikäinen työllisyys ja työntekijöiden kierrättäminen yrityksen sisällä**

Huomattavin japanilaista yrityskulttuuria leimaava piirre on elinikäinen työllisyys eli näkemys, jonka mukaan työntekijän olisi pysyttävä koko työuransa ajan samassa yrityksessä. Työnantajan vaihtaminen ei kannata, sillä se leimaisi työntekijän epäluotettavaksi kaikkien yritysten silmissä. Pysyvien työntekijöiden tarve syntyi toisen maailmansodan jälkeen, kun Japanissa alettiin valmistaa korkean teknologian tuotteita kuten laivoja ja kemiallisia tuotteita, jolloin työntekijöitä täytyi kouluttaa ja oli taloudellisesti järkevämpää rohkaista heitä pysymään saman työnantajan palveluksessa. Vastalahjaksi uskollisuudelle työnantaja tarjosi varman työpaikan, mahdollisuuden kehittyä uralla ja säännölliset palkankorotukset. Elinikäisen työllisyyden systeemissä on useita etuja: työntekijät ovat vahvasti kiinnittyneitä yritykseensä, heihin panostettu henkinen pääoma ei katoa vaan pysyy yrityksen käytössä, pysyvät työntekijät mahdollistavat myös intensiivisen koulutuksen ja urasuunnittelun sekä säilyttävät hyvät suhteet yritysjohtoon ja työntekijöiden välillä. Toisaalta ongelmia ovat työvoimakustannusten nouseminen kun työntekijöiden ikä nousee ja koska vanhempia työntekijöitä ylennetään heidän työuransa pituuden mukaan, ei uusi työtehtävä välttämättä vastaa heidän osaamistaan. Yritysten on myös vaikea vastata

kysynnän ja tarjonnan sekä teknologian muutoksiin koska työntekijöiden määrä ei ole joustava. (Kono ja Clegg, 2001: 253-256.)

Yhteisöllisyyttä korostavassa kulttuurissa yritys nähdään yhteisönä, jonka jäseniä on suojeltava. Siksi työntekijöiden irtisanominen on ollut harvinaisuus japanilaisissa yrityksissä. Työntekijöitä ei pidetä pelkästään tuotantovälineenä vaan he ovat yrityksen pääainesosa ja siksi irtisanomisia on pidetty lähes mahdottomina koska ne vaikuttaisivat koko yritykseen epäsuotuisasti. (Learmount, 2002: 111-112.)

Japanilaisilla työntekijöillä ei yleensä ole tarkasti määriteltyä työnkuvaa vaan heidät nimetään ryhmiin, jotka ovat vastuussa tiettyjen työtehtävien suorittamisesta. Työntekijät tekevät monenlaisia työtehtäviä ja heitä kierrätetään yrityksen eri osastoilla. Työntekijöiden kierrättäminen mahdollistaa joustavan työnkuvan sekä työtehtävien muuttamisen ja työntekijät osaavat korjata laatuvirheet vaikka ne olisikin tehty eri osastolla. Myös tyytyväisyys työhön kasvaa, kun tehtävät vaihtuvat ja työntekijät oppivat uutta. Toisaalta yleispätevien työntekijöiden suosiminen sopii huonosti sellaisissa työtehtävissä, jossa vaaditaan jollekin tietylle alalle soveltuvaa työvoimaa. Tällaisten erikoisosaaajien puuttuminen japanilaisista yrityksistä onkin noussut ongelmaksi viime aikoina. (Kono ja Clegg, 2001: 256-257.)

Suurimpina elinikäisen työllisyyden aiheuttamina ongelmina Japanin taloudelle voidaan pitää yritysten haluttomuutta irtisanomisiin sekä yrityksissä olevia vanhempia työntekijöitä jotka ovat liian hyvässä asemassa ja saavat liian hyvää palkkaa osaamiseensa nähden.

### **5. 2. 3 Työntekijöiden ylentäminen ja palkkaus**

Japanilaisissa firmoissa työntekijöitä ylennetään kahdessa portaikossa: työtehtävien ja statuksen mukaan. Palkka määräytyy yleensä statusportaikon mukaan. Tämäkin eroaa länsimaisesta tavasta ylentää työntekijöitä; kun Japanissa työntekijä ylennetään statusportaikossa, hänen työtehtävänsä ei muutu vaikka palkka nousee. Ylennettäessä huomioidaan tavallisesti työntekijän työuran pituus ja hänen meriittinsä, myös kyvyt ja työpanos otetaan harkintaan. Yleneminen on tavallisesti tarkoin määritelty ja työntekijän on pysyteltävä joka tasolla tietty minimimäärä vuosia ennen kuin hän voi kohota seuraavalle portaalle. Erityisesti yritysten alemmilla tasoilla yleneminen seuraavalle portaalle on lähes automaattinen ja tapahtuu pääsääntöisesti työuran pituuden mukaan. Toive ylenemisestä ja palkankorotuksesta parantaa työntekijöiden uskollisuutta yritystä

kohtaan ja koska kyvyt sekä työpanos vaikuttavat myös ylenemiseen, antaa tällainen systeemi työntekijöille houkuttimen työskennellä tehokkaammin. Toisaalta työntekijöiden arviointi voi olla subjektiivista eikä varsinkaan työuran pituuden mukaan ylentäminen vastaa niitä periaatteita, joiden mukaan länsimaissa on totuttu ylentämään työntekijöitä. (Ibid., 257-261.)

Työntekijöiden palkat nousevat Japanissa joka vuosi, tämän lisäksi palkka nousee silloin kun työntekijä nousee seuraavalle portaalle statusportaikossa ja yritykset maksavat myös bonuksia vuosittain. Palkankorotuksissa otetaan huomioon myös yksittäinen työpanos, joten työntekijöitä rohkaistaan tekemään tulosta tehokkaasti. Vaikka palkankorotuksia on usein, palkkauksessa on erittäin pienet erot tasojen välillä. Nuorien työntekijöiden palkka on pieni mutta se nousee kun heidän elinkustannuksensa nousevat mm. perheen myötä. Täten palkkauksessa on pitkän aikavälin tasapaino työpanoksen ja palkkion välillä. Toisaalta monet nuoret työntekijät saavat liian pientä palkkaa ottaen huomioon heidän työpanoksensa kun taas vanhemmat työntekijät ovat ylipalkattuja osaamiseensa nähden. (Ibid., 267-269.)

### **5. 3 Yritysjohdo**

Japanilaisissa yrityksissä todellinen valta keskittyy pienelle epäviralliselle johtoryhmälle, johon kuuluu virallisen johtokunnan jäseniä sekä yrityksen vanhempaa johtoa. Virallinen johtokunta on vain seremoniallinen yksikkö, se roolina on pääosin legitimoida ennalta tehdyt päätökset ja pitää huoli siitä, että nämä päätökset tulevat tietoon yrityksen joka osastolla; johtokunnat ovat suuria siksi, että jokainen osasto olisi edustettuna siellä. (Learmount 2002, 125-129.)

Viime aikoina Japanissa on ollut paineita riippumattomien ulkoisten johtajien nimeämisestä yritysten johtoryhmiin. Todellisuudessa ulkoisia johtajia nimetään erittäin harvoin ja silloinkin heillä on täytynyt olla jo etukäteen jonkintasoinen side yritykseen. Taustalla on käsitys, jonka mukaan johtaminen ei voi olla tehokasta jos johtaja ei tunne yritystä hyvin ja toisaalta japanilaiset yritykset ovat olleet haluttomia sallimaan omien johtajiensa liittymisen toisen yrityksen johtoryhmään. (Ibid., 129-131.)

Lain mukaan jokaisessa japanilaisessa yrityksessä tulee olla vähintään yksi ulkoinen tilintarkastaja. Todellisuudessa yrityksissä on sekä sisäisiä että ulkopuolelta valittuja tilintarkastajia, yleensä myös ”ulkoiset” tilintarkastajat ovat yrityksen entisiä työntekijöitä

tai henkilöitä, joilla on läheinen suhde yritykseen. Sisäiset tilintarkastajat saavat yleensä kaiken tarpeellisen tiedon ennen ulkoisia tilintarkastajia, jotka ovat yleensä osa-aikaisia eikä heillä ole todellista mahdollisuutta tarkastaa yrityksen toimintoja. (Ibid., 131-133.)

Perinteisesti japanilaisissa yrityksissä osakkeenomistajien intressit jäävät hyvin vähälle huomiolle. Tämä johtuu japanilaisten käsityksestä jonka mukaan yritys on ennen kaikkea yhteisö, johon osakkeenomistajat eivät kuulu. Yritysjohdolla on mielestään olevansa vastuussa ennen kaikkea työntekijöilleen, koska heitä pidetään tärkeimpänä elementtinä yrityksen toimivuuden kannalta. Vuosikokouksissa osakkeenomistajille ei anneta mahdollisuutta tavata tai kyseenalaistaa yritysjohdolla, kokoukset ovat lyhyitä ja useat yritykset pitävät vuosikokouksena samana päivänä, jolloin osakkeenomistajat eivät voi osallistua kuin yhden yrityksen kokoukseen. Nykyään Japanissa käydään keskustelua siitä, että yritysjohdolla tulisi yhä enemmän huomioida myös osakkeenomistajat. Vaikka puute on tiedostettu, todellisuudessa yritysjohdolla on vaikeaa löytää tasapaino työntekijöiden ja osakkeenomistajien intressien täyttämisen välille. (Ibid., 134-139.)

Kaiken kaikkiaan yritysjohdolla ongelmina ovat vallan keskittyminen pienelle sisäpiirille, osakkeenomistajien intressien jättäminen huomiotta ja tilintarkastuksen läpinäkyvättömyys.

#### **5. 4. Uudet trendit Japanin yrityskulttuurissa**

Talouden kriisit ja Japanin kokemama lama ovat tuomassa muutoksia perinteiseen yrityskulttuuriin, erityisesti elinikäisten työntekijöiden aiheuttama taloudellinen taakka nousi selvästi esiin laman aikana. Globalisaation aiheuttama tehostunut kilpailu vaatii yhä enemmän erikoistuneen työvoiman käyttöä ja syntyvyyden aleneminen on johtanut työntekijöiden keskimääräisen iän kohoamiseen, jolloin työvoimakustannukset kasvavat. Tämän vuoksi työllistäminen on tullut joustavammaksi, erikoisosaamista korostetaan enemmän ja myös yksilöllisyyttä on alettu arvostamaan. (Kono ja Clegg, 2001: 270.)

Suurimmassa osassa yrityksiä elinikäinen työllisyys on edelleen peruselementti, mutta ikääntyviä työntekijöitä rohkaistaan eläkkeelle erilaisten houkuttimien avulla, heille mm. tarjotaan korotettua eläkettä jos he jäävät suunniteltua aikaisemmin eläkkeelle. Määräaikaaisia ja osa-aikaisia työntekijöitä käytetään yhä enemmän elinikäisen työvoiman sijaan. Tämä antaa yrityksille tarvittavaa joustavuutta sekä tarvittavia erikoisosaajia silloin kun niitä tarvitaan. Yritykset ovat alkaneet myös ulkoistaa niitä töitä, jotka eivät ole

keskeisiä niiden kannalta, tällaisia ovat esimerkiksi tietokoneiden korjaaminen ja kirjanpito. Erikoisosaamista vaativille töille annetaan enemmän arvoa ja erikoisosaajia palkataan erikseen suorittamaan nämä työt. Arvioinnissa painotetaan nykyään enemmän käsitteellisiä taitoja ja innovatiivista asennetta ja niistä yritetään tehdä objektiivisempia kiinnittämällä enemmän ihmisiä mukaan arviointiprosessiin. Palkkauksessa pyritään nykyään ottamaan yhä paremmin huomioon työntekijät kyvyt ja erikoistuminen. Nykyään palkat voivat myös laskea työtuloksen mukaan – tätä ei tapahtunut koskaan aikaisemmin japanilaisissa firmoissa. (Ibid., 270-278.)

Aikaisemmin irtisanomiset olivat erittäin harvinaisia japanilaisissa yrityksissä mutta viime aikoina Japanissa on ollut jopa massairtisanomisia. Vieläkin yritykset kuitenkin yrittävät vähentää työvoimaansa pääosin eläkkeelle siirtymisen ja rekrytoinnin vähentämisen kautta sekä siirtämällä työntekijöitä tytäryhtiöihin. (Learmount 2002, 112-113.)

Myös yritysten johtamiskulttuuriin on tulossa muutoksia, johtokunnan jäsenten määrää on vähennetty ja yritysten ulkopuolelta tulevia johtajia ei enää pidetä uhkana toiminnalle (ibid., 126).

Japanin lama ja globalisaatio ovat pakottaneet yrityksiä tarkistamaan yrityskulttuuriaan ja perinteinen japanilainen yrityskulttuuri onkin muuttumassa länsimaisemmaksi. On vaikea sanoa, onko muutos positiivinen vai negatiivinen, sillä monet japanilaisen yrityskulttuurin erityispiirteistä ovat selkeästi olleet hyviä piirteitä, jotka ovat auttaneet Japania nousemaan yhdeksi johtavista teollisuusmaista. Japanilaisten yritysten haasteena onkin löytää tasapaino perinteisten arvojen ja uusien trendien välillä – yhdistämällä japanilainen ja länsimainen yrityskulttuuri uudenlaiseksi kokonaisuudeksi voivat japanilaiset yritykset löytää uuden voimavaran taloudellisen kilpailukyvyn parantamiseen.

## **6. Japanin talous kansainvälistymisen puristuksessa**

Japanin talous on syvien muutosten kourissa. Maan talouden stagnaatio ja sen taustalla olevat rakenteelliset ongelmat pakottavat Japanin enemmän tai myöhemmin avaamaan talouttaan kansainväliselle kilpailulle, ja näin ollen parantamaan erityisesti sen kotimarkkinoidensa tehokkuutta. Kotimaisen kulutuksen osuus Japanin bruttokansantuotteesta on lähes 60 prosenttia, joten kotimaisen kysynnän kasvu on avaintekijä Japanin talouden kehityksessä. Perinteiset kotimarkkinoita kilpailulta suojaavat mekanismit kuitenkin estävät kotimarkkinoiden tuottavuuden kasvun ja tämä heijastuu myös alhaiseen kulutukseen. Japanin talouden onkin kansainvälistyttävä jos maan talous halutaan uuteen nousuun.

### **1.2 Vanhoista rakenteista tullut talouden jarrru**

Japani on maailman toiseksi suurin kansantalous, suurempi kuin monien suurten Euroopan maiden kuten Saksa, Ranska ja Italia yhteensä. Liki puolet Aasian kansantuotteesta, Kiina mukaan lukien, tehdään Japanissa. Japani on muutenkin vauras ja sen valuuttavarannot ovat maailman suurimmat. Japani on myös maailman suurin nettoluotottaja. (Pukkila 1999, s. 12)

Japanin vauraus on määrätietoisen teollistamispolitiikan tulosta. Toisen maailmansodan jälkeen maa oli raunioina, tuotantokalusto pirstaleina ja inflaatiolla oli linnunsiivet. Uuden teollistamispolitiikan myötä Japaniin piti luoda ulkomaista riippumaton vahva talous, jossa valtiovalta ja suurteollisuus päättivät yhdessä investointien suunnan. Rahat teollisuuden investointeihin saatiin valtiovarainministeriön ohjailemina kansalaisten liki nollakorkoa nauttivilta säästötileiltä. Työntekijät sijoitettiin talousvetureina toimiviin suuryrityksin ns. japanilaisen johtamisjärjestelmän periaatteilla. (Pukkila 1999, s. 13)

Systeemin suojaksi rakennettu säännösten verkko piti huolen siitä, että japanilaiset yritykset ja pankit kasvoivat omissa bunkkereissaan ilman ulkopuolista vaikutusta. Viennistä tuli pian teollisuuden näkyvin toiminnan osa, vaikka nykyisin Japanin tuotannosta suurin osa menee kotimarkkinoille. Japanin ulkomaankauppa on sitten 1960-luvun ollut ylijäämäistä. (Pukkila 1999, s.13) Japanin talouskone takoi öljykriisin aiheuttamaa notkahdusta lukuun ottamatta tasaista vaurautta aina 1980-luvun loppupuolelle

asti. Tuolloin maassa intouduttiin löysän rahapolitiikan myötä täyteen kasinotaloushuumaan, joka johti talouskuplaan. Kupla kuitenkin puhkesi 1990-luvun alussa. Japanin talous on pyristellyt ongelmissa siitä lähtien.

Japanin talouden nykyistä heikkoa tilaa ei voida kuitenkaan pistää vain talouskuplan syyksi, vaan taustalla ovat syvemmät rakenteelliset ongelmat. Japanin huikeaa toisen maailmansodan jälkeistä talouskasvua edesauttaneesta ”markkinasosialismista” on tullut nykypäivänä Japanin talouskasvun suurin este. (Katz 1998, s. 4)

### **1.3 Japanin avautuminen kilpailulle – tie uuteen nousuun?**

Sodan jälkeisten talouskasvun vuosina Japaniin syntyi eräänlainen kaksoistalous (dual economy), jossa yhdistyivät vahva ja kilpailukykyinen vientisektori sekä heikko ja tehoton kotimainen sektori. Ulkomaisen kilpailun ansioista Japanin vientisektorista kehittyi varsin tehokas ja kilpailukykyinen. Sen sijaan kotimarkkinoilla ei erilaisten suojamekanismien takia ollut kilpailua, joten kotimarkkinoista tuli tehottomia ja kuluttajille kalliita. (Katz, 1998, s. 5-7)

1980-luvulle tultaessa Japanin talous oli ajautunut eräänlaiseen ”talouden anoreksian” tilaan (Katz 1998, s. 197) Toisin sanoen, yksityinen kotimainen kysyntä ei riittänyt kuluttamaan kaikkea mitä kansantalous tuotti. Tätä ”anoreksiaa” ei esiintynyt aikaisempaan nopean kasvun kautena, jolloin investointien suuri määrä edisti taloudellista kasvua. Kuitenkin kun Japanin talous kehittyi ja kypsyi, investointien määrä alkoi laskea. Kuin näin on tapahtunut useimmissa maissa, yksityisen kulutuksen kasvu on kompensoinut investointien laskun. Näin ei kuitenkaan käynyt Japanissa. (Katz 1998, s.197-198). Koska kotimainen kysyntä oli heikkoa tuli Japanin kauppatasteesta yhä ylijäämäisempi, kun yritysten oli panostettava entistä enemmän vientiin. Japanin kauppatasteeseen ylijäämä ei kuitenkaan olisi ollut mahdollinen jos muu maailma, erityisesti Yhdysvallat, olisi ollut valmis yhä suurempaan kauppatasteeseen alijäämään. 1980-luvun loppupuolella Yhdysvaltojen ja muun maailman halukkuus jatkaa samaan malliin oli kuitenkin loppumassa. Todistuksena tästä oli mm. vuoden 1985 Plaza –sopimus, jossa Japani joutui Yhdysvaltojen painostuksen alla nostamaan jenin arvoa.

Ajan mittaan tämä kaksoistalous vain paheni kun Japani jatkoi kotimarkkinoidensa suojaamista ja tukemista. Ongelmana oli myös se, että kaksoistalous toimi vain niin kauan kuin tehokas vientisektori tuotti tarpeeksi korjatakseen tehottomien kotimarkkinoiden aiheuttaman ongelman. 1980-luvun lopulla vientisektori ajautui kuitenkin vahvan jenin ja korkeiden kotimaisten kustannusten takia ongelmiin ja siitä ei ollut enää Japanin talouden rakenteellisten ongelmien peittäjäksi. (Katz 1998, s.7)

Lääkkeeksi tehottomien kotimarkkinoiden ongelmaan on tarjottu niiden avaamista kansainväliselle kilpailulle ja avoimempaa taloutta. Maat, jotka ovat harjoittaneet vapaakauppaa ja joiden talous on ollut avoin kansainväliselle kilpailulle ovat pärjänneet paremmin kuin maat joiden talous on ollut suljettu (Katz 1998, s. 240). Japanin talous on ollut kansavälisellä mittapuulla suhteellisen suljettu. Suljettu talous saattoi edesauttaa Japanin teollistumista ja toisen maailmansodan jälkeistä huimaa talouskasvua, mutta nykypäivänä siitä on tullut este talouskasvulle

Kansainvälisessä vertailussa Japanin ulkomaankauppa on perin vaatimatonta. Ulkomaankaupan osuus BKT:stä on huomattavasti pienempi kuin muissa teollisuusmaissa. Japani on perinteisesti tuonut ulkomailta lähinnä elintarvikkeita ja raaka-aineita, mutta jotta kotimarkkinoista saataisiin tehokkaampia, Japanin tulisi sallia myös jalostetumpien ulkomaalaisten tuotteiden ja palveluiden kilpailun kotimarkkinoillaan. Kaupalla olisi myös katalyyttinen vaikutus tarvittaviin rakenteellisiin muutoksiin ja se lisäisi kilpailua, ja toisi näin tehokkuutta Japanin kotimarkkinoille, ja parantaisi niiden tuottavuutta. (Katz 1998, s.242).

#### **1.4 Japanin ja Kaakkois-Aasian taloudellinen avautuminen**

Viime vuosina on puhuttu paljon niin sanotusta Aasian kehitysmallista. Näin ollen, kun monet Kaakkois-Aasian maat ajautuivat vuoden 1997 Aasian talouskriisin myötä ongelmiin, samoihin aikoihin kun Japanissa on koettu oma taloudellinen kriisi, moni oli valmis puhumaan ”japanilais-aasialaisen kehitysmallin” kriisistä. On totta, että Japanilla ja Kaakkois-Aasian tiikerivaltioilla on paljon yhteisiä piirteitä, kuten valtion tärkeä rooli taloudessa. Kun on kyse kaupan roolista taloudellisen kasvun edistäjänä Japani ja Kaakkois-Aasian maat poikkeavat kuitenkin merkittävästi toisistaan. (Katz 1998, s.250)

Kaakkois-Aasian maat harjoittavat kauppavetoista kasvua (*tarde-led growth*), kun taas Japanissa on korostettu investointivetoista kasvua (*investment-led growth*). Kaakkois-Aasian suurempi sitoutuneisuus kansainväliseen kauppaan tarkoittaa myös sitä, että ne tulevat luultavasti viemään läpi rakenteellisia uudistuksia nopeammin kuin Japanissa. Miksi Japanissa on sitten valittu toisenlainen, investointivetonen kasvumalli? Selitys piilee siinä, että jos Japani alkaisi noudattamaan kauppavetoista mallia, sen pitäisi avata tehottomia kotimarkkinoita kansainväliselle kilpailulle ja tämä olisi poliittisesti hyvin hankala ratkaisu. (Katz 1998, s.250-251)

Investointien määrä suhteessa bruttokansatuotteeseen on Japanissa kansainvälisesti poikkeuksellisen iso, kun taas kansainvälisen kaupan osuus BKT:stä on kansainvälisesti pieni. Kaakkois-Aasian maissa tilanne on lähempänä kansainvälisiä normeja ja kansainvälisen kaupan osuus BKT:stä on huomattava. Kilpailu ja kauppa parantavat tuottavuutta ja tehokkuutta, joten tässä mielessä Kaakkois-Aasian mailla näyttäisi olevan Japania paremmat mahdollisuudet nousta nykyisestä talouden tilanteesta.

Toinen asia mikä erottaa Japanin Kaakkois-Aasian tilanteesta on, että Japani kärsii pitkäaikaista talouden alamäestä ja stagnaatioista, jonka taustalla on syviä rakenteellisia ongelmia. Japanin talous ei kasva, mutta se ei ole myöskään missään syöksykierteessä. Japani ei ole myöskään riippuvainen ulkomaisesta pääomasta. Tilanne on toinen Kaakkois-Aasian maissa, jotka ovat täysin riippuvaisia ulkomaisesta pääomasta ja sijoittajista. Kaakkois-Aasia mailla ei ole varaa Japanin tavoin lykätä kipeitä rakenteellisia uudistuksia vaan niiden ulkomaisten sijoittajien ja pääoman huoltolemiseksi tehtävä nopeita päätöksiä. (Katz 1998, s.254-256). Toisin sanoen Japanilla on vielä varaa ”vitkutella” vaikeiden uudistusten kanssa, kun taas Kaakkois-Aasian maat ovat pakon edessä. Pitkällä aikavälillä tämä tulee kuitenkin hyödyttämään Kaakkois-Aasian maita, sillä ne ovat jo pystyneet tervehdyttämään talouttaan vuoden 1997 romahduksen jälkeen, mutta Japani vielä tuskailee todellisten uudistusten tekemisen kanssa.

Kaakkois-Aasian ja erityisesti Kiinan kasvulla tulee kuitenkin olemaan pääasiassa positiivisia vaikutuksia Japanin taloudelle. Japani on investoinut suuria summia Kaakkois-Aasiaan ja Kiinaan. Japanilaiset yritykset ovat lisäksi siirtäneet paljon tuotantoaan kyseisiin halvemman tuotantokustannusten maihin. Japanilla on hyvin paljon intressejä

kehittää Japanin ja muun Aasian välistä alueellista yhteistyötä, toivoen samalla, että alueen kehitys auttaisi myös Japania nousemaan lamastaan. (Hook 2001, s. 46-48)

Japani onkin hyötynyt Kaakkois-Aasian ja erityisesti Kiinan viimeaikaisesta talouskasvusta. Varsinkin Kiinan-viennin kova kasvu on avittanut Japanin talouden elpymistä. Vienti Kiinaan kasvoi vuonna 2003 33.3 ja tuonti 13.0 prosenttia (Silander, Turun Sanomat 1.4.2004). Japani vie Kiinaan varsinkin koneita ja terästä. Japanilaisten yritysten siirrettyä yhä enemmän tuotantoaan Kiinaan, Japanin talouden kohtalo on muutenkin yhä enemmän sidoksissa Kiinan talouskasvun jatkumiseen. Täytyy kuitenkin muistaa, että viennin osuus Japanin BKT:stä on vain 10 prosenttia, joten kotimaisen kulutuksen elpyminen ja kotimarkkinoiden tehostuminen ovat edelleen avainasemassa.

### **6. 3. Japanin talousongelmat heijastuvat muuhun maailmaan**

Japanin talousvaikeudet ovat jarruttaneet väistämättä maailmantalouden kehitystä viime vuosina. Onhan Japani maailman toiseksi suurin kansantalous Yhdysvaltojen jälkeen. Japanin rahoitusjärjestelmän ongelmat ja siitä johtuvat välttämättömät tervehdyttämistoimet hidastavat väistämättä Japanin talouskasvua muun muassa lisääntyneiden konkurssien kautta. (Suni 2001)

Japanin talousvaikeudet välittyvät muuhun maailmaan kolmella eri tavalla. Ensimmäkin Japanin oma heikko talouskasvu hidastaa maailmantalouden kasvua jo laskennallisesti, koska Japanin lisä maailmantalouden kasvuun pysyy vähäisenä. (Suni 2001.)

Toiseksi, Japani on melko suljettu kansantalous, jossa viennin suhde kokonaistuotantoon on vain noin kymmenys ja tuonnin suhdeluku on tätä vielä hieman pienempi. Japani on kuitenkin Yhdysvaltojen ohella merkittävä vientimaa useille Aasian mailla. Japanin kysynnän tahmeus voimistaa Yhdysvaltojen talousvaikeuksien vaikutusta näissä maissa. Lisäksi, Japani on yleismaailmallisesti tärkeä kilpailija useilla markkinoilla. Japanin talouden viimeaikainen kriisi on johtanut jenin tuntuvaan devalvoitumiseen, mikä vahvistaa japanilaisten yritysten kilpailukykyä maailmanlaajuisesti. Kotimarkkinoiden heikosta kilpailukykyvystä johtuva työntö, hyvä kilpailukyky ja kansainvälisten suhdanteiden heikkeneminen lisäävät japanilaisten kilpailua maailmanlaajuisesti. Tämä voi näkyä

tulevaisuudessa erityisen selvästi koneiden ja laitteiden maailmanmarkkinoilla hintojen heikkoutena. Samalla lisääntyisivät kauppariidat Japanin ja sen kauppakumppanien välillä ja maailman kauppajärjestelmän kehittäminen WTO:n piirissä vaikeutuisi väistämättä (Suni 2001.)

Kolmanneksi, rahoitusmarkkinoiden kautta välittyvät vaikutukset ovat voimakkaimmat ja ne heijastuvat nopeasti muuhun maailmaan. Japani on rahoituksen nettotarjoaja maailmantaloudessa. Sen vaihtotase on ollut vuosittain ylijäämäinen vuodesta 1980 lähtien. Japani on eräs keskeinen Yhdysvaltojen velkaantumisen rahoittaja. Japanin taloustilanteen paheneminen voisi johtaa muun muassa japanilaisen omistuksen realisoimiseen Yhdysvalloissa ja muualla maailmassa. Japanissa olevan vaikeasti rahaksi muutettavan omaisuuden realisointi ei olisi vaikeassa taloustilanteessa järkevää. Tämä saattaisi kääntää dollarin kurssin yhä heikkenevään suuntaan. Myöhemmin pääomavirran suunta kääntyisi epäilemättä pois Japanista, jos selvää talouskäännettä ei saada aikaan. (Suni 2001.)

On vaikea nähdä, miten nykytilanteesta voitaisiin enää selvitä ilman kipeitä rakenteellisia uudistuksia. Japanin talouden tervehdyttäminen vaatii rankkoja keinoja, jotka tulevat väistämättä heijastumaan negatiivisesti muuhun maailmantalouteen.

## Makrotalous

### Japanin tärkeimmät talousluvut kalenterivuosina 1999-2005

|                                                      | 1999   | 2000   | 2001   | 2002   | 2003   | 2004e  | 2005e  |
|------------------------------------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Bruttokansantuote (%-muutos)                         | 0,2    | 2,8    | 0,4    | -0,3   | 2,7    | 1,3    | 1,2    |
| Bruttokansantuote käyvin hinnoin (mrd. USD)          | 4457   | 4749   | 4163   | 3973   | 4318   | 4838   | 4749   |
| Bruttokansantuote käyvin hinnoin henkeä kohden (USD) | 35 233 | 37 479 | 32 807 | 31 270 | 33 941 | 37 992 | 37 267 |
| Yksityinen kulutus (%-muutos)                        | 0,2    | 0,9    | 1,8    | 0,9    | 0,6    | 0,6    | 0,8    |
| Teollisuustuotanto (%-muutos)                        | -0,2   | 6,6    | -3,2   | -4,2   | 1,0    | 1,6    | 1,4    |
| Työttömyysaste (%)                                   | 4,7    | 4,7    | 5,0    | 5,4    | 5,3    | 5,1    | 5,0    |
| Kuluttajahinnat (%-muutos)                           | -0,3   | -0,7   | -0,7   | -0,9   | -0,2   | -0,3   | -0,3   |
| Budjettitasapaino (% BKT:sta)                        | -7,2   | -7,4   | -6,1   | -7,1   | -8,3   | -8,3   | -8,5   |
| Vaihtotase (mrd. USD)                                | 114,6  | 119,7  | 87,8   | 112,5  | 125,7  | 152,8  | 145,9  |
| Vaihtotaseen ylijäämä (% BKT:sta)                    | 2,6    | 2,5    | 2,1    | 2,8    | 2,9    | 3,2    | 3,1    |
| Teollisuustuotanto (% muutos)                        | 0,5    | 5,2    | -6,5   | -1,3   | 2,6    | 2,5    | 1,3    |
| Valuuttakurssi (keskikurssi): JPY / 1 USD            | 113,9  | 107,8  | 121,5  | 125,4  | 116,0  | 104,5  | 106,5  |

Lähteet: EIU (1/2004), Japanin hallitus, e=ennuste

<http://www.finpro.fi/markkinatieto/countryfiles.asp?Section=54&Country=130&Special=1209>

## **Lähteet**

### **1. Poliittika ja talous**

Derichs, Claudia & Heberer, Thomas (2002): "Asian Crisis and Political Change: Discourses on Political Reform in East and Southeast Asia", *European Journal of East Asian Studies*; Vol. 1 Issue 2, p147.

Colignon, Richard & Usui, Chikako (2001): "THE RESILIENCE OF JAPAN'S IRON TRIANGLE", *Asian Survey*; Vol. 41 Issue 5, p865.

Cotton, James (1991): "The Limits to Liberalization in Industrializing Asia: Three Views of the State", *Pacific Affairs*, Vol. 64, No. 3, pp. 311-327.

Ward, Robert E. (1963): "Political Modernization and Political Culture in Japan", *World Politics*, Vol. 15, No. 4, pp. 569-596.

Lockhart, Charles (2001): "USING GRID-GROUP THEORY TO EXPLAIN DISTINCTIVE JAPANESE POLITICAL INSTITUTIONS"  
*East Asia: An International Quarterly*; Vol. 19 Issue 3, p51.

Saito, Asato (2003): "Global City Formation in a Capitalist Developmental State: Tokyo and the Waterfront Sub-centre Project", *Urban Studies*; Vol. 40 Issue 2, p283.

Hamilton, Gary G & Woolsey Biggart, Nicole (1988): "Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure"  
*The American Journal of Sociology*, Vol. 94, (1988), ss. S52-S94.

"Japan's unheavenly insiders" *Economist*; 5/6/95, Vol. 335 Issue 7913, s. 38.

"Until Japan's political system changes, attempts to tackle its economic woes will remain tied in knots" *Economist*; 3/23/2002, Vol. 362, Issue 8265, s. 38.

"Muddling on, muddling through, with luck" *Economist*; 4/20/2002, Vol. 363, Issue 363, s.15.

### **2. Japanin julkinen sektori ja talouden rakenneongelmat**

Dixon, Pdraig (1999), Banking sector: Roots of Recession In Japan,  
<http://econserv2.bess.tcd.ie/SER/1999/essay16html>

Miyazawa, Kenichi toim. (1993) , Towards a Welfare Economic Society market and Social Solidarity in the 21st Century Japan, Research Committee on the Welfare Society, <http://www.rengo-soken.or.jp/english/report/no7/r2.htm>

Jakobson, Linda ja Sarvimäki, Marja (2001), Perinteen taika – Nykyaika Kiinassa, Etelä-Koreassa ja Japanissa, WS Bookwell Oy, Juva

Jantunen, Heikki (2000), Japanissa vaihtui pääministeri mutta ei talouspolitiikka, Verkkouutiset, <http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto-2000/21.huhtikuu/japa1600.htm>

Jantunen, Heikki (1998), Rikkinäiset kupit ja vetelä isäntäväki tarvelevät teeseremonian, Verkkouutiset, <http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto-1998/3.huhtikuu/JAP1398.HTM>

National Institute of Population and Social Security Research (1998), Overview of Social Security System, <http://www.ipss.go.jp/English/Jasoso2002/c-1.html>

Mönkäre, Sinikka (2003), Kasvua tukeva talouspolitiikka, mitä se edellyttää?, Talouspolitiikan eväät 2003-2007 –seminaari, Helsinki, <http://ktm.elinar.fi/ktm/puheet/puheet.nsf/0/76827be978ebc00fc2256d020037c052?Ope...>

PP (1997), Suomen julkinen sektori kansainvälisessä vertailussa, Verkkouutiset, <http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto-1997/11.heinakuu/JULKINEN.HTM>

Rasche, Paul W. (2000), 'Japan Inc. In the Debt Trap Its Economic Security is also a US Policy Dilemma, <http://www.druckversion.studien-von-zeitfragen.net/Japns%20bomben.htm>

Sugita, Yone (2001), Tangled political web ensnares Japan's economy, Online Asia Times 6/2001, <http://www.atimes.com/japan -econ/CD06Dh01.html>

Suni, Paavo (2001), Japanin talous murroksessa, Finpro, <http://www.finpro.fi/page.asp?Section=52&Item=27318>

Suomen Pankki (2003), Rahapolitiikka ja taloudellinen tilanne, Euro & talous 4/2003, Eripainos, [http://www.bof.fi/fin/2\\_rahapolitiikka/2.1\\_paatehtava/ennuste/4vakio03.pdf](http://www.bof.fi/fin/2_rahapolitiikka/2.1_paatehtava/ennuste/4vakio03.pdf)

### **3. Rahoitusmarkkinoiden kriisit ja ongelmat**

Andersen, A. (1998): Japanin rahoitusmarkkinoiden rakenne ja pankkikriisi. Helsinki. Suomen Pankin keskustelualoitteita 17/98.

The Economist (2004): Japan's Economy. March 2004. [www.economist.com](http://www.economist.com) 13/04/2004

Honda, E. (2003): Financial deregulation in Japan. *Japan and the World Economy*. January 2003. v. 15/1, 135-140.

Japanin Pankki (2004): Montly report of recent economic and financial developments, April 2004. [http://www.boj.or.jp/en/seisaku/04/seisaku\\_f.htm](http://www.boj.or.jp/en/seisaku/04/seisaku_f.htm) 13/04/2004

Kass, O. (2003): The impact of the institutional structure of the financial market on its efficiency: The case of Japan. Turku. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo akademi.

Kotaro, T. (1994): The Japanese market economy system: its strenghts and weaknesses. Tokio. LTCB International Library Foundation.

Pukkila, J. (1999): Japanin viimeaikaiset taloudelliset trendi. Teoksessa Salomaa, T. (toim.): Japani 2001. Helsinki. Suomen Yrityislehdet Oy. 11-25.

Suomela, J. (1999): Japanin pankkikriisi: taustaa ja tulevaisuuden näkymiä. Teoksessa, Salomaa, T. (toim.) : Japani 2001. Helsinki. Suomen Yrityislehdet Oy. 26-37.

#### **4. Kolikon toinen puoli**

##### **-Japanin yhteiskunnan sosiaali-ongelmat**

Bai, Gao (2001): *Japan's Economic Dilemma. The institutional Origins of Prosperity and Stagnation.*

Harada, Sumitaka (1998): *The Ageing Society, the Family, and Social Policy.* Teoksessa Banno Junji (toim.): *The Political Economy of Japanese Society.* Oxford University Press

#### **5. Japanilainen yrityskulttuuri**

Tenhover, Gregory R. (1994): *Unlocking the Japanese Business Minds., Differences in our Hearts and Minds.* Transemantics, Washington.

Kono, Toyohiro ja Clegg, Stewart R. (2001): *Trends in Japanese Management. Continuing Strengths, Current Problems and Changing Priorities. Personnel Management.* Palgrave, New York.

Learmount, Simon (2002): *Corporate governance. What can be learned from Japan?* Oxford University Press, Oxford.

#### **6. Japanin talous kansainvälistymisen puristuksessa**

Hook, Glenn D. (2001): "Japan's role in the East Asian political economy: an emerging region?" in Glenn D. Hook and Hasegawa Harukiyo (eds.): *The political Economy of Japanese Globalisation* Sheffield Centre for Japanese Studies / Routledge Series, London

Katz, Richard (1998): *Japan: The System that Soured, The Rise and Fall of the Japanese Economic Miracle.* M.E. Sharpe Inc. New York

Pukkila Jaana (1999): *Japanin viimeaikaiset taloudelliset trendit* teoksessa Tero Salomaa (toim.): *Japani 2001.* Suomen Yritysolehdet Oy, Helsinki

Silander, Maria (2004): *Japanin talous näyttää vakaan kasvun merkkejä.* Turun Sanomat 1.4.2004

Suni, Paavo (2001): *Japanin talous murroksessa*. Finpro ry 2001. Saatavilla www –  
muodossa [http://www.finpro.fi/DynaGen\\_PDF/Download/20143770560263425150.pdf](http://www.finpro.fi/DynaGen_PDF/Download/20143770560263425150.pdf)